

ANTİK ROMA'DA KÖLELER VE MESLEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Canan AKTAŞ

Eskişehir 2022

ANTİK ROMA'DA KÖLELER VE MESLEKLERİ

Canan AKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih (Eskiçağ) Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erkan İZNİK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim 2022

ÖZET

ANTİK ROMA'DA KÖLELER VE MESLEKLERİ

Canan AKTAŞ

Tarih (Eskiçağ) Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2022.

Danışman: Prof. Dr. Erkan İZNİK

Kölelik, tanım olarak insanların özgürlüklerinden yoksun bırakılarak başkalarının malı haline getirilmesidir. Kölelik kurumu insanlık tarihi kadar eskiye dayandırılmaktadır. Tüm eskiçağ toplumlarında rastladığımız bu kurum Roma toplumunda yerini en özel biçimde almıştır. Roma bir tarım devletiydi ve bu devletin ekonomik gücünü ağırlıklı olarak köleler oluşturmaktaydı. Köleler aynı zamanda kamu, eğlence ve kolluk kuvveti gibi alanlarda da hizmet etmekteydiler.

Tezimizde genel başlıklarıyla Roma uygarlığında köleler ve kölelerin meslekleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ağırlıklı olarak filolojik kaynaklar ve arkeolojik bulgulardan yararlanılmıştır. Tezimizde ayrıca ana hatlarıyla kölelik üzerinden Roma'nın toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma Uygarlığı, Kölelik, Meslekler, Ekonomi, Toplumsal Yaşam

ABSTRACT

SLAVES AND THEIR PROFESSIONS IN ANCIENT ROME

Canan AKTAŞ

Department of History (Ancient Ages)

Anadolu University, Institution of Social Sciences, October 2022.

Supervisor: Prof. Erkan İZNİK

Slavery, by definition, is the deprivation of liberty of people and making them the property of others. The establishment of slavery is as old as human history. This institution, which we encounter in all ancient societies, took its place in Roman society in the most special way. Slaves emerged as the economic power of Rome, which was an agricultural state. Rome was an agricultural state and the economic power of this state was mainly slaves. Slaves also served in areas such as public, entertainment, and law enforcement.

In our dissertation, it has been tried to examine the slaves and the professions of the slaves in the Roman civilization with their general titles. In this context, mainly philological sources and archaeological findings were used. In our thesis, it has also been tried to reveal the social, economic, and cultural structure of Rome through slavery.

Keywords: Roman Civilization, Slavery, Professions, Economy, Social Life

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın temel konusu, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren var olan kölelik kurumunun Roma uygarlığındaki gelişim sürecinin ana hatları ve kölelerin meslekleridir. Bu konu hakkında daha önce yapılan çalışmaları bir bütün halinde sunabilmek ve meslekler üzerinden Roma uygarlığını değerlendirmeye çalışmak, tezimizin asıl amacını ortaya koymaktadır.

Bu tezin hazırlanması sırasında ilk andan itibaren değerli katkılarıyla beni her açıdan yönlendiren, büyük bir sabırla dinleyen ve cesaretlendiren, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden değerli hocam Prof. Dr. Erkan İznik'e öncelikli olarak teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Lisans eğitimim boyunca beni bu alanda yetiştiren ve yüksek lisans eğitimim boyunca her daim danıştığım Doç. Dr. Fatma SEVİNÇ ERBAŞI'na teşekkürü borç bilirim. Tez dönemim boyunca beni yönlendiren, yüreklendiren ve yardımlarını esirgemeyen değerli Dr. Polat SAFİ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez dönemimin son aşamalarında yardımlarını esirgemeyen değerli Araş. Gör. Nuri Can Uçar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Öğrencilik hayatımın başından yüksek lisans tezimin sonuna kadar maddi manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tez yazımı sırasında en büyük sıkıntıları benimle paylaşan, her zaman yanımda olduğunu hissettiren ve beni güçlü kılan sevgili babam Sadık AKTAŞ'a ve annem Fadime AKTAŞ'a çok ama çok teşekkür ederim.

Lisans eğitimimin en başından itibaren beni yalnız bırakmayan, her zaman desteğini hissettiğim ve yüksek lisans döneminde de aynı yolu izlediğimiz arkadaşım Esra ÖZKAYA'ya teşekkür ederim. Yüksek lisans tezimin bitmesini benden çok isteyen “Hadi artık Canan bitmiyor mu?” diyerek beni sürekli tetikleyen arkadaşım Ayşegül KILIÇ'a teşekkür ediyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Canan AKTAŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi	4
I. BÖLÜM	7
ROMA'DA KÖLELİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	7
1.1. Roma'da Köleliğin Nedenleri	7
1.1.1. Doğum yoluyla kölelik	7
1.1.2. Özgürlüğün kaybı ile kölelik	8
1.2. Roma Toplumsal Yapısında Köle	9
1.3. Roma Ailesinde Köle	15
1.4. Köle-efendi ilişkisi	18
1.5. Familia Rusticalar ve Familia Urbanalar	20
1.6. Genel Olarak Kölelerin Hukuki Durumu	22
1.7. Kölelerin Azat Edilmesi	23
1.7.1. Azat etme yöntemleri	26
1.7.1.1. <i>Manumissio vindicta</i> (Değnekle azat etme)	27
1.7.1.2. <i>Manumissio Censu</i> (Sayım sırasında azat etme)	27
1.7.1.3. <i>Manumissio testamento</i> (Vasiyetname ile azat etme)	27
1.7.1.4. <i>Diğer azat etme yöntemleri</i>	28

II. BÖLÜM	30
MESLEKLERİNE GÖRE KÖLELER	30
2.1. Kölelerin Çalışma Sistemi	30
2.2. Peculium Hakkı	30
2.3. Kölelerin Çalışma Alanları	32
2.4. Kölelerin Meslekleri.....	33
2.4.1. Famulus (Ev İşleriyle Uğraşan Köleler)	33
2.4.1.1. Yemek işleriyle görevli (mutfakta çalışan) köleler.....	34
2.4.1.2. Fornacarius/Pistor/Pinsor (Fırıncı)	35
2.4.1.3. Villica (Ev işlerinden sorumlu ve villicusun eşi)	36
2.4.1.4. Ev kölelerinin yaptıkları diğer işler	36
2.4.2. Kişisel İşlerle Görevli Köleler	36
2.4.2.1. Eğitim işleri.....	37
2.4.2.1.1 Magister (Öğretmen)/Educator (Özel Öğretmen).....	37
2.4.2.1.2. Paedagogus (Öğretmen)	37
2.4.2.1.3. Philosophus (Filozof)	37
2.4.2.2. Sağlık/Bakım İşleri.....	38
2.4.2.2.1. Nutricis /Nutriix/Educatrix (Hemşire/Süt Annelik/Bakıcı)	38
2.4.2.2.2. Obstetrix (Ebe / Kadın Hekim)	38
2.4.2.2.3. Medicus (Hekim)	38
2.4.3. Kişisel Hizmette Bulunan Köleler	39
2.4.3.1. Monitor/Fartor/Nomenclator (Hatırlatıcı)	40
2.4.3.2. Scriptor/Amanuensis (Kâtip/Okutman).....	40
2.4.3.3. Scriba (Sekreter)	41
2.4.3.4. Bajulies/Gerulus/Gerula (Taşıyıcılar)	41
2.4.3.5. Lorarius (Kırbaççı)	41
2.4.3.6. Şaklaban/Soytarı	41
2.4.3.7. Recitator (Sesli okuyucu)	42
2.4.3.8. Blandimentum (Esenleyici-Dalkavuk)	42
2.4.3.9. Venator (Avcı)	42
2.4.3.10. Kişisel bakım işleri yapan köleler	42

2.4.4. Latifundialarda (çiftliklerde) çalışan köleler	43
2.4.4.1. Tarım alanında çalışan köleler	43
2.4.4.1.1. Villicus (Kâhya)	43
2.4.4.1.2. Agricola (Çiftçi)	44
2.4.4.1.3. Tarla/Bağ/Bahçe İşleriyle Uğraşan Köleler	45
2.4.4.1.4. Olivitor (Zeytin bakıcısı)- Vinitor/Vindemiator/Vindemitor (Bağ bakıcısı)	46
2.4.4.2. Çiftlik Hayvanlarıyla İlgilenen Köleler	47
2.4.4.3. Çiftlikteki diğer işlerle uğraşan köleler	48
2.4.4.3.1. Molitor (Değirmenci)	48
2.4.4.3.2. Conduş (Depo bekçisi)	48
2.4.4.3.3. 5Tabellarius/Cursor/Viator/Anteambulo/Anteambulatrix (Ulak/Haberci)	48
2.4.4.3.4. Mulio (Katır binicisi)	48
2.4.5. Ticari İşlerde Çalışan Köleler	48
2.4.5.1. Magister Navis (Gemi Kaptanı)	49
2.4.6. Kamusal Alanda Çalışan Köleler	49
2.4.6.1. Bürokraside çalışan köleler	49
2.4.6.2. Logograph (Arzuhalci/Avukat)	50
2.4.6.3. Agrimensor (Kadastro uzmanı)	51
2.4.6.4. Calculator (Muhasebeci)	51
2.4.6.5. Pictores- Statuarius (Ressam – Heykeltıraş)	51
2.4.6.6. Hadım köleler	51
2.4.6.7. Salictarius (Bekçi)	51
2.4.6.8. Virgiles (İtfayeci)	52
2.4.6.9. Carnifex (Cellat)	52
2.4.7. Eğlence Alanında Çalışan Köleler	52
2.4.7.1. Tiyatro da çalışan köleler	52
2.4.7.2. Balneator (Hamamda çalışan köleler)	53
2.4.7.3. Gladiator (Gladyatör)	53
2.4.7.4. Prostitutio (Fahişelik)	55
2.4.8. Kolluk Kuvvetlerinde Çalışan Köleler	56

2.4.8.1. <i>Orduda çalışan köleler</i>	56
2.4.8.2. <i>Armiger (Zırh Taşıyıcı)-Galearius (Kask taşıyıcı)</i>	57
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60
EKLER	64

KISALTMALAR

a.g.k.	: Adı geçen kaynak.
Apul. Apo.	: Apuleius, Apologia.
Arist. Pol.	: Aristoteles, Politica.
Bkz.	: Bakınız.
Caes, BGall.	: Caesar, Bellum Gallicum.
Cato, Agr.	: Cato, De Agricultura.
Cic, Leg.	: Cicero, De Legibus.
Cic, Rep.	: Cicero, De Re Ruplica.
Columella, Rust.	: Columella, De Re Rustica.
Çev.	: Çeviren.
h.	: Hüküm Süresi.
Gai. Inst.	: Gaius, Institutiones.
İ.Ö.	: İsa'dan Önce .
İ.S.	: İsa'dan Sonra.
M.Ö.	: Milattan Önce.
M.S.	: Milattan Sonra.
s.	: Sayfa.
Sen. Brev.	: Seneca, De Brevitate Vitae
Suet. Aug.	: Suetonius, Divus Augustus.
Suet. Calig.	: Suetonius, Gaius Caligula.
Suet. Claud.	: Suetonius, Divus Claudius.
Suet, Galb.	: Suetonius, Galba.
Suet, Iul.	: Suetonius, Divus Iulius.
Suet, Ner.	: Suetonius, Nero.
Suet, Tib.	: Suetonius, Tiberius.
Suet, Vesp.	: Suetonius, Vespasionus.
Suet, Vit	: Suetoniis, Vitellius.
Tac, Ann	: Tacitus, Annales
Varro, Rust.	: Varro, De Re Rustica
yy.	: Yüzyıl.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Kelime anlamıyla kölelik kavramı “savaşta tutsak (esir) alınan, yabancı ülkelere zorla kaçırılarak özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse” olarak tanımlanmaktadır.¹ Kölelerin, haklarına efendileri tarafından el konulmaktadır. Tanımlardan anlaşıldığı üzere köle, özgür olmayan insanın “mal” statüsünde sayılması demektir.²

Tarih boyunca yaşadıkları toplumlara göre farklı şekillerde köleleştirilen insanların, köle olma nedenleri aynıdır. Sınırlarını genişletmek isteyen uygarlıklar komşuları ile savaşmış ve savaş sonrasında elde ettikleri esirleri öldürmek yerine kendilerine köle olarak almışlardır. Köleler toplumun en alt sınıfını oluşturmuş ve yaptıkları işler ile iş yükünü azaltmışlardır.³ Köleler, efendilerinin ev ve tarla işlerinde ucuz iş gücüdürler. Özellikle büyük toprak sahiplerinin kölelere ihtiyaç duyması kölelik kurumunun yaygınlaşmasına neden olmuştur. Genel olarak erkek kölelerin ağır işlerde, kadın kölelerin ise cinsel tatmin, tarım, dokumacılık ve ev işlerinde kullanıldığı düşünülmektedir.⁴

Eskiçağ toplumlarının vazgeçilmezi olan kölelere çivi yazılı tabletlerde sıkça rastlanmaktadır. Bu tabletlerde kölelik kurumu ile ilgili birçok kanun ve düzenlemelere yer verilmiştir. Kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre bu kuruma yaşam tarzlarından dolayı göçebe toplumlarda rastlanmamaktadır.⁵

Kölelik kurumuna ilk olarak en erken yerleşik hayata geçen Mezopotamya toplumlarından olan Sümer, Asur, Akad, Babil’de rastlanmaktadır. Kurum zamanla Hindistan, Çin, Mısır, İbrani, Hitit, Hellen ve Roma gibi eskiçağ toplumlarında yerini almıştır. Tüm eskiçağ toplumlarında kölelik kurumu ile ilgili farklılıklar yer alsa da köle olmanın nedenleri hepsinde aynıdır. Bunlar; doğuştan köle olma ve sonradan özgürlüğü kaybetmektir. Mezopotamya, toplumlarında borcunu ödememek, babaya karşı gelmek

¹H. Eren (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Kişisel Yayınlar, s. 256.

²O. Usta (2021). *Türk Hukuk ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasağı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7.

³A. Gözlü ve D. Yılmazcan (2017). Antik Yunanda Kölelik: Atina ve Sparta Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), s. 118.

⁴H. Şanlıbayrak (2007). III. ve VI. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Kölelik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Elazığ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5.

⁵S. Akkuş (2007). *Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1.

köle olmak demektir. Köleler, genellikle kamu işlerinde ve zenginlerin yanında hizmet vermektedir. Ayrıca zaman zaman kölelerin evliliklerine de izin verilmiştir.⁶

Hindistan uygarlığında köleler, mülk edinemezler ve azat edilseler dahi efendilerine hizmet etmeye devam etmektedirler. Çin uygarlığında köle sayısı azdır. Köleler, tarım işlerinde çalıştırılmaz, sadece çobanlık yaptırılırdı. Buna karşın Mısır'da köle sayısı çoktu. Köleler, genellikle kamu binalarında, tapınaklarda ve firavun mezarlarının yapılmasında çalıştırılmışlardır. İbraniler de durum biraz daha farklıdır. Bu uygarlıkta, köleler yabancı köle ve İbrani köle olarak ikiye ayrılmıştır. Yabancı köleler efendisi azat etmediği sürece özgürlüğüne kavuşmamıştır. Ancak çoğunlukla borç nedeniyle köle olan İbranilere altı yıl hizmet ettikten sonra özgürlüklerine kavuşma hakkı tanınmıştır. Çoğunlukla savaşlar sonucunda köle elde eden Hitit toplumunda kölelere kanun hükümlerinde çokça yer verilmiştir. Hitit uygarlığında bir köle *kusata* adı verilen mehiri ödedikten sonra istediği statüden biri ile evlenebilirdi. Hellen uygarlığında ise köleler sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası olmuştur. Çünkü neredeyse her özgür kişinin birkaç kölesi vardı. Bunlar; tarım, ev, öğretmenlik, doktorluk gibi hizmetlerde bulunurlardı.⁷

Eskiçağda köleci toplum olarak nitelendirilen Roma'da köleye, günümüzde kullanılan servis kelimesinin kökenini oluşturan Latince “*servus*” adı verilmektedir. Roma'da erkek köleye “*homo mancipium*”, kadın köleye “*ancillia*” denilmektedir. Fakat bu köleler, sosyal yaşamda yapacakları işler fiziksel durumları göz önüne alınarak kendi aralarında ayrılmışlardır.⁸ Roma'da köleler birçok kişisel hizmetlerde, kamu işlerinde ve eğlence sektörü gibi birçok alanda hizmet vermişlerdir. Ancak Roma tarıma dayalı bir toplum olduğu için kölelerin iş gücünden en çok yararlandığı alan tarımdır.

Bu çalışmada, filolojik kaynaklar üzerinden giderek Roma'da Cumhuriyet döneminin sonu ve İmparatorluk döneminin başı arasındaki dönemde yaşayan kölelerin meslekleri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konunun daha iyi incelenebilmesi için

⁶G. Bozkurt (1981). Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s.70-74. Bilinen en erken yazılı kaynak İÖ 2350'li yıllarda yaşadığı kabul edilen Lagaş Kralı Urugagina Kanunlarıdır. Yerleşik hayatın ve tarımsal faaliyetlerin başladığı dönemde köleliğin ortaya çıktığı düşünülmektedir. M. Dinçer. (2017). Çivi Yazılı Tabletlerde Borç Köleliği Olgusu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 24. Lagaş (El-Hiba); Eski Sümer şehirlerindendir. Bir Sümer Kralı olan Urugagina'nın koyduğu yasalar tarihteki ilk yazılı kanunlardır. Yasaların bir diğer önemi ise ilk sosyal reform, ilk mülkiyet hakkı gibi; kendi zaman şartlarına göre büyük devrimlerdir. Tarihte bilinen en eski yazılı kanunu hazırlatan kişidir. Akkuş, 2007, **a.g.k.**, s.1.

⁷Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 67-90.

⁸F. İ. Gönenç (2010). *Roma Hukukunda Kadın*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 17.

tezimiz iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde önce genel olarak Roma Devletindeki kölelik kurumunun ortaya çıkışı ve gelişimi, ikinci bölümde ise Roma’da yaşayan kölelerin çalışma sistemlerinden ve mesleklerinden söz edilmektedir. Tezimizde yer alan Latince tanım ve kelimelerin karşılığı 1995 yılında Dr. Sina Kabağa ve Erdal Alovera’nın hazırladığı “*Latince-Türkçe Sözlük*” ve 1907 yılında Marchant, JRV & Charles, Joseph F. tarafından hazırlanan Latince-İngilizce olan “*Cassell’s Latin Dictionary*” adlı sözlükten alınmıştır.

Tezimizin amacı Roma’da yaşayan kölelerin hangi işlerde çalıştıklarını araştırmak, elde edilen bilgiler ışığında kölelerin yaptıkları meslekler üzerinden ilerleyerek Roma’nın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını tartışmaktır. Bu noktada yaptıkları işler hakkında şu ana kadar yayınlanmış eserlerde bu konu dağınık ve kısmen ele alınmıştır. Bu sebeple çalışmamız konu ile ilgili yayınlanmış olan eserlerin bir araya getirilmesi suretiyle bir bütün oluşturmaya çalışılacaktır. Tezimizin en sonunda hazırlanan tablo ile meslekler toplu halde sunulmuştur.

1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322) Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. MÖ IV. yüzyılda kaleme aldığı “*Athenesium Respublica*” adlı eserinde Atina’nın kuruluşundan itibaren var olan devlet rejimini anlatırken köleler hakkında genel bilgiler vermektedir. Kölelik kurumunun yeri ve insan yaşamındaki önemi hususunda yararlanılmıştır.

Cato (MÖ 234-MÖ 149) Tam adı Marcus Porcius Cato’dur. Tusculum bölgesinde pleb sınıftan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ancak kendi çalışmaları ve başarıları sayesinde Roma’da devlet adamı, hukukçu ve hatiplik gibi yüksek mevkilere getirilmiştir. Yaşlı veya bilge Cato diye de bilinir. Dokuz adet eseri vardır. Ancak bunlardan “*De Re Agricultura*” (Tarım Üzerine) adlı eseri günümüze kadar tam olarak ulaşmıştır. Eser tarım üzerine yazılmış olsa da bizlere sağlık, hukuk, ekonomi, ilaç tarifi, yemek tarifi vb. hayata dair birçok bilgiler-öğütler vermektedir. Cato’nun bu eserinden kent ve kırsalda yaşayan kölelerin durumlarının ve hangi işlerde çalıştıklarının anlaşılması hususunda yararlanılmıştır.

Caesar (MÖ 140- MÖ 85) Romalı asker ve Roma Cumhuriyeti’nin son diktatörü olan politik liderdir. Aynı zamanda iyi bir hatip ve güçlü bir yazar olan Caesar, dünya tarihinin en etkili insanlarından birisi olarak kabul edilir. Eylemleriyle Roma Cumhuriyeti’nin Roma İmparatorluğu’na dönüşmesinde kritik bir rol oynamıştır. Caesar’nın Gallia’da savaşlarla geçen dokuz yılını üçüncü şahıs ağzından anlatım tekniği ile aktardığı eseri olan “*Bellum Gallicum*” (Galya Savaşı) içerdiği bilgiler ile tezimiz için ışık kaynağı olmuştur. Bu eserde savaş sırasında görev alan kölelerin yaptıkları işler hususunda yararlanılmıştır.

Varro (MÖ 116- MÖ 27) Marcus Terentius Varro Roma Cumhuriyeti’nin Sabini Bölgesi’ndeki Reate kentinde doğdu. Genel bir kabule göre ailesi *equites* sınıfına mensuptur. Küçük yaşta edebiyat eğitimi almaya başlamıştır. Birçok alanda eserler vermiştir. “*Res Rustica*” (Ziraat İşleri) günümüze kadar eksiksiz gelen tek eseridir. İçeriğinde tarım uygulamaları, çiftlik hayatı, hayvancılık, tahıl üretimi vb. konular üzerine yazılmış olsa da eserde siyasi ve toplumsal olaylar hakkında bilgilere rastlamak da mümkündür. Çiftliklerde yaşayan, tarımla uğraşan kölelerin yaşamları ve meslekleri hakkında bilgilere sahip olmak adına başvurulmuş kaynaklardan biri olmuştur.

Cicero (MÖ 106-MÖ 43) Tam adı Marcus Tullius Cicero olan Roma’nın ünlü hukuk ve siyaset insanı Arpinum kasabasında dünyaya gelmiştir. Latin edebiyatının ve

felsefesinin kendinden sonra gelen yazarlarını belki de en çok etkileyen yazardır. Cicero *De Re Publica* (Devlet Üzerine) ve *De Legibus* (Yasalar Üzerine) adlı eserlerini Platon'un Devlet ve Yasalar adlı eserlerinden örnek almış ancak bir Romalı gibi yazmıştır. Cicero bu eserlerinde Roma'daki yasaları kapsamlı bir şekilde yorumlamıştır. Bu eserlerden Roma'da kölelerin hukuki hakları konusunda yararlanılmıştır.

Ovidius (MÖ 4- MS 17-18) Latin bir şair olan Publius Ovidius Naso, Roma'nın İmparatorluk Dönemi'ne tanıklık etmiştir. Ancak yazdığı “*Ars Amatoria*” (Aşk Sanatı) adlı eserinde kadınlara yasak aşk konusunda verdiği tavsiyeler nedeniyle sürgün edilmiştir. Eserde yasak aşklar konusunun yanı sıra Roma sosyal hayatında da bilgilere yer verilmiştir. Bu eserde kölelerin sosyal hayattaki konumu hususunda yararlanılmıştır.

Seneca (MÖ 4-MS 65) Tam adı Lucus Annaeus Seneca olan ünlü devlet adamı on kitaptan meydana gelen “*Dialogi*” adlı eserini yazmıştır. Eserin yedinci kitabı olan “*De Brevitate Vitae*” da geçen diyaloglardan Roma halkının gündelik hayatı hakkında bilgilere yer verilmektedir. Kölelerin günlük yaşamdaki yeri hususunda faydalanılmıştır.

Columella (MS 4-MS 70) İmparatorluk döneminin önde gelen yazarıdır. Özellikle “*De Re Rustica*” (Tarım Üzerine) adlı eseri takip eden yazarlar tarafından sıklıkla referans gösterilmiştir. *De Re Rustica* yapısı itibarıyla bir tarımcılık ve çiftçilik kitabıdır. Roma'nın tarım alanı ve o alanda çalışan köleler hakkında geniş bilgiler yer veren bu eserden kölelerin yaptıkları işler ve üstlendikleri görevleri hususunda yararlanılmıştır.

Tacitus (MS 55-MS 120) Equites sınıfına mensup bir ailede doğan Tacitus, proconsul ve consullük görevlerinde bulunmuştur. On altı kitaptan oluşan “*Annales*” (Yıllıklar) adlı eseri MS 14 yılında Octavianus'un ölümünden başlayıp Nero'nun ölümüne kadar geçen süreci anlatmaktadır. Eserde siyasi konulara daha çok yer verildiği için kölelerin siyasete etkisi hususunda yararlanılmıştır.

Suetonius (MS 70-MS 119) “*De Vita Ceaserum*” (On İki Caesar'ın Yaşamı) adlı eserinde, Iulius Caesar'dan başlayıp Domitianus'un ölümüne kadar olan on iki imparatorun biyografilerini kaleme almıştır. Suetonius'un eseri, özel hayatlarına ve doğaldır ki yanı başlarındaki kölelerine dair verdiği ayrıntılı bilgiler nedeniyle tezimizde sıklıkla başvurulan kaynaklardan biri olmuştur.

Marcus Aurelius (MS 121-MS 180) Filozof İmparator olarak bilinen Marcus Aurelius'un “*Meditations*” adlı yapıtı on iki kitaptan oluşmaktadır. Stoacı bir bakışla

yazdığı eserinde hem kendini hem de etrafındakileri eleştirirken kölelerin yaptıkları işler hakkında bilgiler vermektedir.

Apuleius (MS 125- MS 170) Antikçağda eserlerini Latince kaleme alan Platoncu filozoflardan biridir. En tanınmış eseri Altın Eşek adı altında da bilinen “*Metamorphoses*” adlı Latince romanıdır. Romanda geçen olaylardan Roma sosyal yaşamı hakkında ve kölelerin günlük yaşam içerisindeki görevleri hususunda yararlanılmıştır.

Gaius (MS 130- MS 180) Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunmayan Gaius Roma uygarlığının en ünlü hukukçusudur. Hukuk kurumları anlamına gelen eseri *Institutiones* uygulanan hukukun ana hatlarını belli bir düzen içinde saptamak, bir başka deyişle, uygulanan hukuk hakkında genel bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle *Institutiones*, hukuk bilimine başlangıç niteliği taşıyan bu eserden Roma toplumunda kölelerin yeri, değeri ve hukuki hakları konusundaki bilgilerden yararlanılmıştır.

I. BÖLÜM

ROMA'DA KÖLELİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Eskiçağ toplumlarında kişilerin, köle olmalarının nedenleri ortak sebeplerle karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumlardan biri olan Roma'da kölelik kurumu kendini sosyal yaşamın her alanında göstermektedir. Köleliğin yaygın olduğu bu toplumda, insanların köle olmasına sebep olan birçok neden vardır.

1.1. Roma'da Köleliğin Nedenleri

Roma Hukukuna göre “doğum yoluyla kölelik” ve “özgürlüğün kaybı ile kölelik” olmak üzere ikiye ayrılır.⁹ Belirtilen çerçevede kişinin bulunduğu ve yetiştiği çevreye bağlı olarak kölelik, doğal bir şekilde insanın hayatında yer alabilmektedir. Bununla beraber insanlar sadece doğum ile köle değil, özgürlüğün kaybına neden olacak durumların yaşanmasıyla da kölelik statüsüne düşmektedir.

Roma'da köle olmanın nedenleri aşağıda alt başlıklar halinde açıklanmaktadır.

1.1.1. Doğum yoluyla kölelik

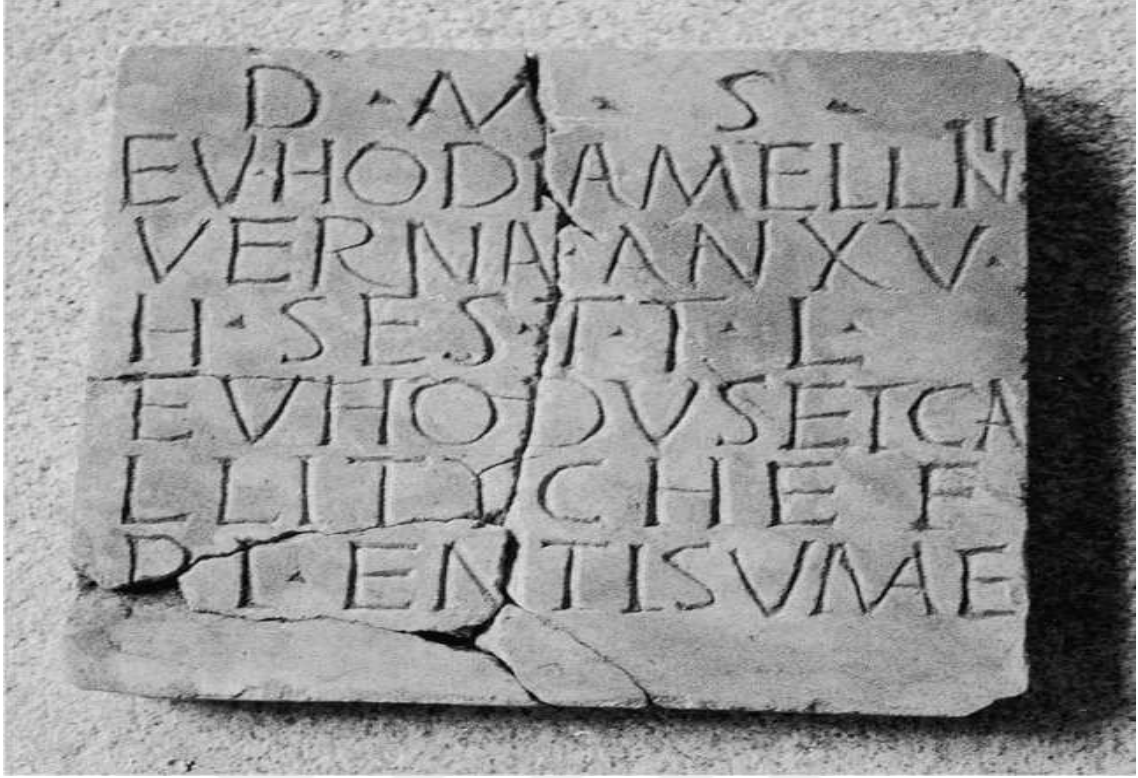
Köle bir kadından doğan çocuk, babası özgür veya köle olduğuna bakılmaksızın köle kabul edilir. Çünkü doğan çocuğun statüsünü annenin statüsü belirlemektedir. Anne özgür ise çocuk özgür, anne köle ise çocuk köledir. Babanın özgür olması çocuğun statüsünde etkili değildir. Ancak Gaius'dan (MS 130-180) öğrendiğimize göre bu kural zamanla değişiklik göstermiştir.¹⁰ Köle olan anneden doğan çocuk annesinin efendisinin malı sayılmıştır. (Bkz. Görsel 1). Efendi çocuğun yaşamasına, sokağa atılmasına ya da ölmesine karar verecek hakka sahip olmuştur.¹¹ Gaius da konu hakkında şöyle yazmaktadır: “Kadın bir köle ve özgür bir adamın çocuğu *Ius gentiuma* göre köledir. Özgür bir kadının köle bir adamdan olan çocuğu özgürdür. Adı belli olmayan bir kural gereğince kadın bir kölenin özgür bir adamdan olan çocuğu özgür olabilir. Bu kural aynı zamanda şunu söylemektedir. Özgür bir adamın başka birinin kadın kölesinden olan çocuğu erkek ise özgür ama kız ise annesinin boyunduruğu altında olacaktır.”¹²

⁹Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 91.

¹⁰Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 91.; Z. Umur (1999). *Roma Hukuku Ders Notları*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım, s. 158.; Ö. S. Erişgin. (2012). Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (partus ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (4). s. 1409.

¹¹P. Aries and G. Duby (2006). *Özel Hayatın Tarihi I Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına*. (Çev: Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 66.

¹²Gaius (1904). *Institutiones*. (Çev: Edward Poste), Oxford: Clarendon, I. s. 82-85.

Görsel 1. Merida kentinden ele geçirilmiş bir yazıt. Yazıtta “Euhodus ve Callityche'nin kızı Mellinus'un evinde doğan köle (verna)” yazmaktadır.¹³

1.1.2. Özgürlüğün kaybı ile kölelik

Bir kimse özgürlüğünü kaybederse (*capitus deminutio maxima*) köle haline gelirdi.¹⁴ Ancak ailenin ya da kişinin kendi isteği ile köle olması durumu da vardır. Örneğin, Roma'nın yoksul ailelerinin çocuklarını köle olarak satabildikleri hatta bebeklerin doğar doğmaz köle tüccarları tarafından satın alındıkları bilinmektedir.¹⁵ Bazı yoksul yetişkinler de açlıktan ölmek için kendilerini köle olarak satıyorlardı. Örneğin; Arkadyalı soylu bir aileden gelmesine rağmen Pallas, kendisini İmparatorluk ailesinden bir hanımın yönetim vekilliğini yapmak için köle olarak satmış ve ilerleyen zamanlarda İmparator Claudius'un, (h. İS 41-54) maliye işlerine bakan ve yüksek bir memur olmuştur.¹⁶

Roma'da “*Servus Poenae*”¹⁷ olan kişiler de vardır. Bu bağlamda, kamu suçu işleyen kişilere ömür boyu madenlerde çalışma ya da gladyatörlerle dövüşmeye mahkûm edilme

¹³K. R. Bradley and P. Cartledge (2011). *The Cambridge World History of Slavery: Volume1, the Ancient Mediterranean World*. Cambridge/New York: Cambridge Üniversitesi Press, s. 348.

¹⁴Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 92.; Ö. Çelebican (2006a). *Roma Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 132-133.

¹⁵Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 67.

¹⁶Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 67.

¹⁷Ceza sonucunda özgürlüğünü kaybetmiş kişilere verilen isim.

cezası verilirdi. Bu cezalar kişinin köle statüsüne düştüğü anlamına gelmekteydi.¹⁸ Özgürlüğünü kaybederek köle statüsüne düşürülen insanlar bazen en soylu kişiler olabiliyordu. Bu nedenle doğum yoluyla köle olan kişiler, ile aynı statüde değillerdir.¹⁹

Cumhuriyet Döneminde “*pleb’ler*”²⁰ İÖ 494 yılında “*particii’lere*”²¹ karşı yurttaşlık haklarının düzenlenmesi isteği ile Roma’yı terk edip Mons Sacer’e (kutsal dağ) çıkmışlar ve *patricii’ler* duruma müdahale edip, bazı haklar karşılığında *pleb’leri* dağdan indirmişlerdir. Bu olayın ardından *pleb’lerin* borçları silinmiş ve borçları nedeniyle köle durumuna düşenlere özgürlükleri verilmiştir.²²

Romalılar için en ucuz köle kaynağı “*captivitas*” (savaş sonrası elde edilen esirler) olmuştur. Savaş sonunda yakalanan düşman askerleri ya da düşman halkı savaş esiri olurlardı. Savaş sonrasında kölelerin durumu ile ilgili kararı savaş kazanan komutan belirlerdi. Savaş sonunda esirler kumandan tarafından resmi köle olarak alınabilir, askerler arasında pay edilebilir, satılabilir, özgür bırakma ya da öldürülme kararı verilebilirdi.²³ Roma vatandaşları da savaş sonrasında köle elde ettikleri gibi esir de düşebiliyorlardı. Roma Hukuku’na göre ailenin tüm yetkilerini elinde bulunduran “*pater familias*” (Aile babası) savaş sırasında esir düşer ve özgürlüğünü kaybederse ailesi üzerindeki tüm hak ve fiil ehliyetini kaybetmiş olurdu. Ancak esir düşen Romalı vatandaş Roma’ya ya da dostları olan ülkeye ulaşabilirse özgürlüğüne ve haklarına yeniden sahip olabilirdi.²⁴

1.2. Roma Toplumsal Yapısında Köle

Kölelik kurumu genel olarak eskiçağın iktisadi ve sosyal sisteminin temelini oluşturduğu gibi bu durum eskiçağ Roma’sı için de geçerlidir. Ancak bu durum Roma toplumunun kölelik üzerine kurulduğu anlamına gelmez. Başlangıçta Roma ekonomisinin kölelik sistemine sıkı sıkıya bağlı olmadığı Krallık döneminde tüm işlerin özgür işçiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Romalılar zamanla yaptıkları savaşlar

¹⁸Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 93.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 133.

¹⁹Arist. Pol. s. 13.

²⁰Sınırlı hukuka sahip Roma vatandaşları.

²¹Tam hukuka sahip Roma vatandaşları.

²²O. Tekin (2019). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 196.

²³H. Malay, (1990). *Çağlar Boyu Kölelik* (Eski Yunan ve Roma). Ankara: Gündoğan Yayıncılık, s. 16.

²⁴D. Ö. Sarıtaş (2018). *Roma Kişiler Hukuku Ders Notları*. Bursa: Dora Yayıncılık, s. 44.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 133.

sonrasında elde ettikleri esirleri, köleleri olarak sahiplenmiş ve her türlü işlerini onlara yaptırmışlardır.²⁵

Roma'nın ilk köleleri komşuları olmuştur. Romalılar, komşuları ile yaptığı savaşlarda başarılı olmuş ve esir düşen kişileri kendilerine köle yapmışlardır. Romalıların komşuları ile aynı dili konuşması ve aynı dine bağlı olması köleler ile iyi ilişkiler kurmasına neden olmuştur. O dönem sayıları az olan kölelerin fiyatları da oldukça yüksektir. Fiyatlarının yüksek olması kölelere iyi davranılması, iyi bakılmasına da neden olmuştur.²⁶

İnsanlar için Roma'da söz konusu olan iki durum vardı: Özgürlük ya da kölelik.²⁷ Özgürlük (*libertas*), insanın istediklerini zorla ya da yasalarla engellenmeden yapabilmesidir. Kölelik (*servitus*) insanın başka bir kişinin malı olmasını sağlayan kurumdur. Romalılar, Latincedeki “*servus*” kelimesini köleler için kullansalar da çoğunlukla günlük yaşamlarında kölelere “*puer*” derlerdi. *Puer*, Latince de “çocuk” anlamına gelmektedir. Romalılar köleleri aşağılamak adına böyle bir isim kullanmışlardır. Ayrıca *puer* sözcüğünün önüne kölenin efendisinin ismini de eklemişlerdir.²⁸

Kölelik kurumu Roma'nın kuruluşundan yıkılışına kadar olan zaman içinde varlığını sürdürmüştür. Köleler, bir ürünün üretiminin ilk aşamasından o ürünün son aşamada kullanıcıya ulaşmasına kadar üretim faaliyetinin her aşamasında yer almışlardır. Özellikle tarımsal faaliyetlerde vazgeçilmez iş gücü olarak imparatorluk yaşadığı sürece varlıklarını sürdürmüşlerdir. Roma tarıma dayalı toplum iken kölelerin sayısı azdı ve tüm aile bireyleri gibi *pater familias*'a hizmet etmişlerdir. Zamanla sınırların genişlemesiyle savaş sonrası elde edilen esirler ile sayıları çoğalan köleler farklı hizmet sektörlerinde çalıştırılmışlardır.²⁹

Roma, Sicilya Adası'nın ele geçirilmesiyle birlikte Cumhuriyet döneminin son iki yüzyılında özellikle tarımsal üretimde köle emeğinin sömürülmesinin merkezi olmuştur. İtalya'nın tamamında İÖ 150'den İS 100'e kadar Roma'nın önderliği altında yarımada için

²⁵Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 67.; C. Güngör (2005). *Çağdaş Tefsirde “Kölelik” Yorumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11.

²⁶Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 131.; H. Demircioğlu (2019). *Roma Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 173.

²⁷Malay, 1990, **a.g.k.**, s. 19-20.; Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 91.; E. Küçük (2007). *Roma Hukukunda Exercitor Navis'in Donatanın Actio Exercitoria'dan Doğan Sorumluluğu*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2007, s.35.; Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 18.

²⁸Malay, 1990, **a.g.k.**, s. 16-17.; Çelebican, 2006b, **a.g.k.**, s. 129.

²⁹Erişgin, 2012. **a.g.k.**, s. 1410.

kazanılan ayrıcalıklı konumun sonucu olarak büyük sermaye birikimlerinin gelişimi gerçekleşmiştir. Yatırımların bu bölgede yoğunlaşmasıyla büyük işletmelerde köle emeğine dayalı el sanatları üretiminde büyük bir artış yaşanmıştır.³⁰

İÖ II. yüzyılda Hellas, Kartaca ve İtalya'nın tamamının fethedilmesiyle köle sayısı büyük ölçüde artmıştır. Bu dönemden sonra kölelerin değeri düşmüştür.³¹ Roma'ya Dictator *Fabius Cunctator* (İÖ 250-İÖ 203) tarafından otuz bin *Tarentili*,³² köle olarak gönderilmiştir *Iulius Caesar* büyük mirasını Galya'daki girişimleri sayesinde büyüttüğü köle piyasası ile elde etmiştir.³³ Romalı bir ailenin kaç tane köleye sahip olduğunu söylemek çok zordur. Ancak “*Senatus*’a” üye olan ailelerin beş yüzden fazla köleye sahip olduğu söylenir. Roma'ya bağlı şehirlerin en ücra köşelerinde köle sayısı daha azdır.³⁴

Kazandıkları zaferler ile büyük güç elden Romalılar sayısız köleye sahip olmuşlar ve onlara karşı acımasızca davranmaktan geri kalmamışlardır.³⁵ Romalılar özgür vatandaş ile köleyi birbirinden kesin olarak ayıran yasal düzenlemeler yapmış ve uygulamışlardır. Yabancıların (barbarların) köle olarak yaratıldığını düşünmüşlerdir.³⁶ Romalılar, kendilerini her zaman kölelerden üstün görseler de Hellen dünyasından getirilen çoğu kölenin, efendilerinden kültürel açıdan daha üstün olduğu da anlaşılmıştır. İS I. yüzyılın sonunda Roma halkının yüzde kırkını oluşturan iki milyon köle olduğu düşünülmektedir.³⁷ Nitekim, imparatorluk döneminde göreceğimiz farklı mesleklerle uğraşan köleler bunun açık kanıtı olacaktır. (Görsel 2)

³⁰W. L. Westerman (1955). *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*. Philadelphia: The American Philosophical Society, s. 90 – 95.

³¹Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 132.

³²İtalya'nın güneyinde bulunan bir liman şehri insanları.

³³E. Poste (1904). *Institutes*. London: Oxford At The Clarendon Press, s. 37.

³⁴Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 339.

³⁵B. Tahiroğlu (1973). Roma Hukukunda Azat Etmenin Tahditleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 38 (1-4), s. 522.; S Eren (2017). Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (3) s. 287.; Küçük, 2007, **a.g.k.**, s. 39.; Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 17.

³⁶Malay, 1990, **a.g.k.**, s. 13-15.

³⁷C. Ponting (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul: Alfa Yayınları, s. 224.

Görsel.2 İS I. yy'da Afrika'dan getirilmiş bir köle.³⁸

Augustus iktidarında tesis edilen “*Pax Romana*” (Roma Barışı) döneminde köle sayısı azalmış ve var olan kölelere de daha iyi davranılmıştır.³⁹ Roma Cumhuriyeti’nin sonu ve imparatorluk döneminin başlangıcı ile büyük toprak sahipleri tarlalarında çalışan Romalı işçiler yerine fetihler sonucu gelen köleleri tercih etmişlerdir. Bu durum birçok açıdan zengin sınıfın işine geliyordu. Öncelikle ekonomik açıdan kölelere yaptıkları hizmetin karşılığı olarak ücret ödemiyorlardı ve o dönem Roma’da köleye sahip olmak zenginlik göstergesiydi. Bir başka sebep ise Roma da herkes asker olarak kabul edildiği ve Romalı tarım işçileri her an geri dönmek üzere askere çağırılabilirdi için, bütün iş kölelere kalıyordu. Köleler askere gitmiyordu ve tek masrafları bakımlarıydı.⁴⁰

İmparatorluk Döneminde köle sayısının çoğalmasıyla toplumsal ayrışmalar başlamıştır. Örneğin; köleler aile içinde yaşamamaya başlamış ve bu durum onları aile reisinin ilgisinden uzaklaştırmıştır. Roma’ya uzak şehirlerden getirilen kölelerin dilleri ve dinlerinin farklı olması onlara olan davranışları olumsuz yönde etkilemiştir. Efendilerin kölelere karşı olan mülkiyet hakkı İmparatorluk Dönemi’nde yasalar ile

³⁸<https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/slavery-ancient-rome> . 09.10.2022.

³⁹Malay, 1990, **a.g.k.**, s. 21-23.

⁴⁰A. M. Burks (2008). *Roman Slavery: a Study of Roman Society and Its Dependence on Slaves*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Tennessee: East Tennessee State University, The Faculty of the Department of History, s. 19-21.

sınırlandırılmıştır. Tabii bu sınırlandırmanın kölelerin durumunu ne kadar iyileştirdiği tartışma konusudur. İmparator Antoninus Pius (h. İS 138-161) döneminde yapılan düzenlemeler ile efendilerin kölelerine sebepsiz işkence yapmaları yasaklanmıştır. Aynı zamanda efendinin kölesini hiçbir neden olmaksızın öldürmesi ise bir başkasının kölesini öldürmüş sayılarak efendi cezalandırılmıştır. Kölelerin durumu ile ilgili alınan tüm kararlar onların toplumsal ya da ekonomik şartlarını belli ölçüde değiştirmiş ama hukuki durumlarında hiçbir değişikliğe yol açmamıştır.⁴¹

Bir başkasının kölesini öldürmek Cumhuriyet döneminde çıkarılan “*Lex Corneli De Sicariis’e*” göre bir suç değildi. Ancak daha sonraki dönemlerde bu yasa altında bu olayın bir suç olduğu görülmüştür. Bu olaya bir örnek verilecek olursa; Tarihi belirsiz ancak *Pompei*’nin yıkılmasından önce olması gereken dönemde çıkan “*Lex petronia*” bir köle sahibinin, kölesini vahşi hayvanlara parçalatmadan önce bir yetkiliden izin alması gerektiğini ve bu iznin de kölenin bir suç işlemesi halinde verilebileceğini göstermektedir. Kölelerin haksız olarak öldürülmesini engelleyen imparatorlardan biri olan Claudius (h. İS 41-54) bir efendinin kendisini hasta hisseden kölesini öldürmesini yasaklamış, hastalığından dolayı cezaya maruz kalan kölenin azat edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte İmparator *Hadrianus*’un (h. İS 117- 138) efendilerin kölelerini adli karar olmadan ölüme mahkûm etmelerini yasakladığı söylenmektedir. İmparator Antoninus Pius ise kendi kölesini öldüren bir efendinin farklı birinin kölesini öldürmüş gibi sorumlu tutulacağını ilan etmiştir. Ancak hiçbir kural efendinin evdeki işlerden dolayı kölesini cezalandırması engelleyememiştir. *Hadrianus* ölüm cezası maddesi altında rızası olsun veya olmasın bir kölenin hadım edilmesini yasaklamıştır. İmparator Antoninus Pius köleleri kişisel şiddet ve zalimliğe karşı korumuştur. Medeni kanunun önünde köle hiçbir şeydir. Ancak doğal kanunlar önünde tüm insanlar eşittir.⁴²

Romalılar köleliği hukukî bir kurum olarak en ince ayrıntısına kadar düzenlemişlerdir. Kölelik kurumu Eski Roma tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. Ancak farklı ekonomik ve siyasal nedenlerin ve çeşitli düşünce akımlarının etkisiyle zamanla toplumsal farklılıklar baş göstermiştir. Roma’yı bu konuda en çok etkileyen düşünce akımı Stoa felsefesidir. Zamanla Hristiyanlığın benimsenmesi de efendi-köle ilişkisini etkilemiştir.⁴³

⁴¹Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 132-139.

⁴²Poste, 1904, **a.g.k.**, s. 38.

⁴³Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 91,

İÖ III. yüzyılda kölelik kurumunun ilk eleştirisi Stoa Okulunda yapılmıştır. Stoacılar göre; Tanrı evrendir ve doğanın bir düzeni vardır. Bu düzen ilâhi bir akla sahiptir. İnsanlar da bu düzen dâhilinde yaşamlarını sürdürmeli ve doğaya uygun yaşamalıdır. Stoa düşüncesinde insanlar eşittir, evrensel olarak da kardeşirler. Stoacılar, köleliğin doğanın ürünü olmadığını söylemişlerdir. Özgürlüğü hukuki özgürlük ve gerçek özgürlük olarak ikiye ayırmışlardır. Onlar için önemli olan iç özgürlüktür. Soylu-soysuz, efendi-köle, Hellen-barbar, zengin-fakir gibi ayrımlar önem teşkil etmez. İçselleştirilen özgürlükte bir köle özgür, bir kral da köle olabilirdi.⁴⁴ Kölelerin şartlarının Stoa felsefesinin Roma'ya girişiyle iyileştiği söylenir. Ancak Stoa felsefesi şartları iyileştirmemiş onları sadece ahlakileştirmiştir. Roma'nın ünlü Stoacısı Seneca (İÖ 5-İS 65) köleliği toplumun ürünü olarak değil, bireyin başına gelen bir felaket olarak görmüştür. Ona göre bu felaket kaybedilmiş bir savaş sonrasında en soylu kişilerin bile başına gelebilecek bir durumdur. Bu nedenle kölelere iyi davranılması gerektiğini öğütlemiştir.⁴⁵

Roma'da hukuksal açıdan kölelerin mal mı yoksa insan mı olduğunun eleştirisi klasik hukuk döneminde yapılmıştır. Zira Stoa felsefesinden etkilenen klasik hukukçular kölenin kişiliği olduğunu kabul etmeseler de fiziksel olarak insan olduğunu reddetmemişlerdir. Klasik hukukçular, bazı insanların doğuştan köle oldukları düşüncesinin aksine kölelik kurumunun doğuştan gelmediğini, her insanın doğuştan eşit olduğunu fakat evrensel hukukun etkisiyle kölelik kurumunun ortaya çıktığını savunmuşlardır. Kölelerin kişiliğinin kabullenilmesi, efendilerin mülkiyet hakkını sınırlandırmış hatta ortadan kaldırmıştır.⁴⁶

Roma'da kölelerin yaşamlarını etkileyen önemli bir diğer gelişme de Hristiyanlık dininin ortaya çıkması olmuştur. İS 313 yılında İmparator *Constantinus* (h. İS 306-337) Hristiyanlığı meşru din olarak, 380 yılında İmparator *Theodosius* (h. İS 379-395) Hristiyanlığı resmi din kabul etmiştir. Hristiyanlık ile Roma topraklarında yeni bir dönem başlamıştır. Roma hukuku ile Hristiyanlık arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır ki bu fikir ayrılıklarından biri de kölelik kurumu olmuştur. Hristiyanlık dini tüm insanların eşit olduğuna inanmış, Roma hukuku ise köleleri birer canlı eşya olarak görmüştür. Roma o dönemdeki çağdaşları gibi köle mülkiyetini zenginlik göstergesi olarak gören, köleci bir

⁴⁴G. Bakirezer (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63 (1), s. 32.

⁴⁵Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 83-85.

⁴⁶Eren, 2017, **a.g.k.**, s. 285.

toplumdur. Böyle bir toplumda kölelik kurumunu tamamen ortadan kaldırmak imkânsız gibi görünse de Hristiyanlık dini bu toplumun kölelere karşı tavrını nispeten değiştirmemiştir. Efendiler, kölelerin durumlarını iyileştirmeye, onlara iyi davranmaya çalışmışlardır. Hristiyanlık sonrası kölelerini azat eden efendilerin sayısı çoğalmış ama *Ius Civil*’e (medeni hukuk) göre efendilerin köleleri üzerindeki haklarından vazgeçmeleri kölelerin hukuki durumunu değiştirmedir. Köleler bu durumda “terk edilmiş mal” olarak görülmüş ve terk edilmiş bir kölenin fiil ehliyetini ele geçiren bir kimse, köle üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmuştur. İmparator *Iustinianus* (h. İS 527-565) zamanında Hristiyanlığın etkisi ile bu durum değiştirilmiş ve efendisi tarafından azat edilen ya da terk edilen köle başka hiçbir işlem olmaksızın özgür kabul edilmiştir.⁴⁷

1.3. Roma Ailesinde Köle

Roma uygarlığında kölelik kavramını anlayabilmek için öncelikle Roma aile yapısının incelenmesi gerekmektedir çünkü toplum devlete, devlet aileye benzer. Roma’da günümüzdeki aile kavramını karşılayan bir kelime yoktu. Onlar geniş bir anlama sahip olan “*familia*” kelimesini kullanırlardı. *Familia* Latince *famul* kelimesinden gelir ve aynı soydan gelen insanların oluşturduğu topluluk demektir. Bu topluluk aile reisinin hakimiyeti altında olan eşi, çocukları, torunları, köleleri ve onların eşleridir.⁴⁸ Roma’nın Krallık döneminde köleler aileden biri olarak kabul edilmiş ve *patria potestas* altında bulunan ailenin diğer üyelerine davranıldığı gibi onlara da aynı şekilde davranılmıştır. Aileyle birlikte tarlada, evde, bahçede çalışmış onlarla yemek yemiş, birlikte dinlenmişlerdir. Köleler, yanında yaşadığı aileye ve içinde yaşadığı topluma ekonomik açıdan oldukça fayda sağlamışlardır.⁴⁹

Detayları ile Roma halkı 3 “*tribus*” (kabile), 30 “*curia*” (aile birliği), 300 “*gens*’ten” (soy) ve bir *gens* de birkaç *familia*’dan (aile) oluşuyordu. *Familia* içinde; ebeveynler çocuklar, torunlar, köleler ve “*clienstes*” (yanaşmalar) bulunmaktaydı. *Cliens*ler, aile reisinin oğlu ile aile reisinin arasında bir konuma sahiptiler. Bu gruptakiler, savaş sonlarında ya da olası nedenler ile hukuksal haklarını kaybetmiş ve aile reisinin himayesi altına girmeyi kabul etmişlerdir. *Cliens*ler, her işi yapabilir ayrıca mal – mülk

⁴⁷E. Çalık (2016). İlkel Topluluktan Modern Topluma Geçiş Sürecinde Ceza-Adalet İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), s.123-124.

⁴⁸N. İpek (2017). Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), s. 303-305.; Gönenç, 2010, a.g.k., s. 34.

⁴⁹Çelebican, 2006, a.g.k., s.131.

edinebilirlerdi. Konumuzu oluşturan köleler ise ailenin malı olarak kabul edilmişlerdir. Krallık sonu, Cumhuriyet dönemi başında köleler ailenin bir ferdi sayılmışlar, efendileriyle birlikte aynı işlerde çalışmış, aynı masada yemek yemişlerdir. İmparatorluk döneminde zamanla sayıları çoğalan köleler aile içinde değerlerini yitirmişlerdir.⁵⁰

Aile kurumu Roma’da sosyo-kültürel bakımdan önem taşımaktadır. Bu nedenle aile kurumu kişilerin kendi hallerine bırakılmamış ve devlet tarafından kurum içinde bazı hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerde ailenin kuruluşu, işleyişi ve bitmesi gibi konulara yer verilmiştir. Roma’da aile kurumu borçlar ve kişiler hukukunda incelenmektedir.⁵¹ Roma hukukuna göre; ailenin sosyal ve hukuki bir rolü vardır. Roma toplumu ailelerden meydana gelmiştir ve bir Romalının ait olduğu yer ailesinin yanıdır. Eş, çocuklar ve köleler, aile reisinin mutlak hakimiyeti altındadırlar ve hukuki bakımdan hemen hemen aynı seviyede bulunmaktadırlar.⁵²

“*Status familia*”ya (baba egemenliği) sahip *pater familias* (aile reisi) ailede kişi sayılan haklara ve borçlara sahip olan tek kişidir. *Pater familias* öldüğünde aile erkek çocuklarının sayısına göre ailelere ayrılırdı.⁵³ Aile babası ölse dahi otoritesi hiçbir şekilde zedelenemezdi. Diğer aile fertleri aralarındaki bağıın devamına özen gösterirlerdi. *Pater familias*’ın *patria potestas*’a⁵⁴ sahip olmasıyla aile üzerinde sınırsız mutlak hakimiyetinin bulunması Roma aile ve toplumu hususunda dikkatleri üzerine en çok çeken konudur. *Pater familias*ların, hakimiyeti altında bulunan kişilerin ölüm – yaşam kararlarını veriyor olması sahip oldukları en acımasız haktır.⁵⁵

Pater familias isterse kölesine özgürlüğünü de hediye edebilirdi. Ancak Roma’nın Krallık döneminde efendinin tek başına köleye vatandaşlık hakkı vermesi imkansızdı. Bunun için tüm Roma halkının rızası gerekiyordu. Roma Devleti için asıl önemli konu kölesini azat etmesi değil, vatandaşlık vermesiydi. Çünkü Roma yabancı olan özgür kişilere bile vatandaşlık hakkını çok zor veriyordu. Hatta MS II. yüzyılda Hellenlere vatandaşlık hakkı vermeyi reddetmiştir.⁵⁶

Roma ailenin bir parçası haline gelen köleler fiziksel olarak evin neresinde yaşıyordu? Özgür olan Romalılar onlarla yaşamaya alışmak zorundaydılar çünkü köleler

⁵⁰Tekin, 2019, **a.g.k.**, s. 49.

⁵¹Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 32.

⁵²Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 34-37.

⁵³Küçük, 2007, **a.g.k.**, s.38.

⁵⁴Hukuki ve ekonomik baba hakimiyetine verilen ad.

⁵⁵Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 48.

⁵⁶Tahiroğlu, 1973, **a.g.k.**, s. 525.

gündüz olduğu gibi gece de evin her yerine dağılmış halde uyurlardı. Bu durumda köleler evin gözü kulağıydı ve evin içinde olan sırların ve suçların şahitleriydiler. Ayrıca hem kentlerdeki villalarda hem de kırsaldaki villaların bodrum katlarında köleler için hücreye benzeyen küçük odalar vardı. Köleler arasında hiyerarşik bir düzen ve bu hiyerarşinin tepesinde bulunan kölelerin kendilerine ait odaları da bulunmaktaydı.⁵⁷

Roma hukukçusu Gaius (İS 130-180) kölenin *pater familias* olan bağımlılığı şu şekilde anlatmıştır: *“İnsanları ayıran bir diğer sınıflandırma onları bağımlılar ve bağımsızlar olarak ayırır. Bağımlı olanlar bir efendinin altında çalışanlar veya onun kurallarına tabii olanlardır. Önce bağımlıların kimler olduğunu sonra bağımsızların kimler olduğunu açıklayalım. Önce efendilerin altında kimlerin çalıştığından bahsedelim. Köleler sahiplerinin güçleri altında çalışırlar. Bu Ius Gentium tarafından verilen bir haktır. Yaşamları ve ölümleri dahi kölelerden önce gelen efendiler Roma hukukundaki tüm milletlerde var olduğu için kölelerine ait her şeye sahiptirler. Ancak imparatorluk döneminde ne Roma vatandaşlarının ne de başka vatandaşların kölelerine karşı sebepsiz zulmüne müsaade edilmez. İmparator Antoninus’un bir yasasına göre kişi sahibi olduğu köleyi öldürürse cezaya tabi olur. Tıpkı sahibi olmadığı bir köleyi öldürdüğü gibi. Ve kölelere karşı yapılan zulümler yine aynı imparator tarafından yapılan farklı bir yasa ile kontrol edilir.”*⁵⁸

Aile konusu içerisinde konumuzla ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus da evliliklerdir. Roma hukukunda köleler mal statüsünde sayıldıkları için kadın ve erkek kölelerin kurdukları ortak hayat evlilik olarak görülmezdi. Kurdukları ortak hayat *“contubernium”* adı verilen hiçbir hukukî sonuç doğurmayan bir birleşme olarak nitelendirilirdi.⁵⁹ En çok karşımıza çıkan örnek bir köle ile özgür bir vatandaşın evlenmek istemesi durumudur. Kölelerin evlilik hakkı yoktur ancak kölesi ile evlenmek isteyen erkek efendi, azat ettikten sonra evlenebilirdi. (Bkz. Görsel 3) Bu durum Roma’da Augustus (İÖ 27–İS 14) dönemine kadar olağan karşılanmıştır. Augustus’un evlenmeyi düzenleyen kanunu (*Lex Iulia de Mariendis Ordinibus*) ile *senatus* üyesi düzeyindeki kişilerin evliliklerine bazı yasaklamalar getirmiştir. *Senatus* üyelerinin kendilerinden alt soylar, zina ve kamu davasından mahkûm olanlar, azatlılar, fahişeler, aktör – aktrist, kadın – erkek satıcıları ya da onların çocukları ile evlenmeleri yasaklanmıştır. Efendisinin

⁵⁷Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 344-346.

⁵⁸Gai. Inst. I. 48-53.

⁵⁹B. Aras (2010). Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium). *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18 (2), s. 226.; Çelebicin, 2006a, **a.g.k.**, s. 135.

evlenmek için azat ettiği kadın kölenin efendisinden boşanıp başka bir erkek ile evlenmesi hukuki olarak mümkün değildir. Bu nedenle azat edilen kadınlar “*concubina*”⁶⁰ tarzı bir hayat yaşamayı tercih ederlerdi. Ayrıca genel olarak özgür bir erkeğin, azat ettiği kadın kölesiyle evlenmesinden ziyade kadının *concubina* olarak yaşaması daha uygun görülürdü.⁶¹

Görsel. 3 Kadın kölesi (sağda) ile evlenen efendi (solda).⁶²

Kölelerin evliliğinin yasak olmasına rağmen cinsel ilişkiye girmeleri yaygındı ve efendiler bu ilişkilerden doğan çocukları dışarıdan gelecek kölelere tercih ediyordu. Böylece resmi olmasa da efendiler kölelerin aile kurmasına göz yumuyordu. Köleler hukuken kişi sayılmasalar da insan oldukları için akıl ve iradesini kullanarak hukuki işlem yapabilirlerdi. Bu nedenle şöyle de denebilir ki kölenin kısmen de olsa fiili ehliyeti vardır ancak hak ehliyetleri yoktur.⁶³

1.4. Köle-efendi ilişkisi

Roma'nın ilk köleleri komşu kabilelerden elde edilmiştir. Romalılar, komşuları ile yaptığı savaşlarda başarılı olmuştur. Esir düşen kişileri de kendilerine köle yapmışlardır. Romalıların komşuları ile aynı dili konuşması ve aynı dine bağlı olması köleler ile iyi ilişkiler kurmasına neden olmuştur. O dönem sayıları az olan kölelerin fiyatları da

⁶⁰Evlilik birliği kurmadan kadın ve erkeğin birlikte yaşamasına verilen ad.

⁶¹Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 103–139.

⁶²<https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/slavery-ancient-rome> .08.10.2022.

⁶³Bozkurt, 1981, **a.g.k.**, s. 94.

oldukça yüksektir.⁶⁴ Zamanla sayıları çoğalan köleler, efendilerinin vazgeçilmezi olmuşlardır. Bu nedenle efendiler, hayatlarında önemli bir yere sahip olan birçok köleye nasıl davranılması gerektiği konusunda fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Bazı efendiler kölelere iyi davranılmaması gerektiğini, iyi davranılması hususunda kölelerin efendilerinden korkup çekinmeyeceklerini hatta efendilerini öldürebileceklerini düşünmüşlerdir. Bazı efendiler ise kölelerin onlar için değerli bir mal olduklarını bu nedenle onlara iyi davranılması ve zarar verilmemesi gerektiğini düşünmüşlerdir.⁶⁵

Kölelere, iyi davranılmaması gerektiğini savunan efendiler onlara kötü davranmaktan asla geri kalmamışlardır. Onlar için köleyi dövmek, cezalandırmak, dağlamak, kırbaçlamak, tecavüz etmek gibi işkenceler doğal karşılanmıştır. Ancak köleyi kasten öldürmek cezayla sonuçlanmıştır. Örneğin; sopa ya da taş ile döverek öldürmek, yüksek bir yerden atmak, ipe asmak, canlı yakmak. Özellikle evde çalışan köleler efendilerinin sinirlenme anında yakınında olduğu için efendiler sinirlerini onlardan çıkarmışlardır. Efendilerin şiddeti o kadar ileri gitmiştir ki kölelerin fiziksel olarak şekillerinin bozulmasına neden olmuştur.⁶⁶

Cumhuriyet döneminde efendilerin kölelere nasıl muamele ettiği *Censor*'lar⁶⁷ tarafından denetlenmiştir. Ancak kölelerin hukuki açıdan hiçbir hakkı olmadığı için kendilerine yapılan kötü muameleyi şikâyet edememişlerdir. Kölelerin durumunu ancak diğer bir efendi şikâyet edebilir. Efendiler sınıf ayrımı nedeniyle böyle bir ihbarda bulunmazlardı.⁶⁸

Bazı efendilere göre ise kölelere iyi davranılmalıdır. Onlara göre köle efendilerinin değerli malıdır ve zarar verilmemelidir.⁶⁹ Kölelerin şartları efendileri ile olan iletişimlerine de bağlı olmuştur. Roma'da her köle kötü şartlar altında yaşamamıştır. Bazı kölelerin efendisi ile arası o kadar iyi olmuştur ki efendisinin suçuna ortak olabilmiş,

⁶⁴Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 131.; Demircioğlu, 2019, **a.g.k.**, s. 173.

⁶⁵H. G. Türkoğlu (2011). Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 96, s. 240.

⁶⁶Aries and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 342.

⁶⁷(çoğ. censores), Roma'da beş yılda bir seçilen ve yalnız on sekiz ay görev yapan iki yüksek memur. Görevleri *census*'u gerçekleştirmek, yani resmi yurttaşlar listesini düzenlemek ve arınma törenini, *Iustrum*'u yönetmekti. *Iustrum*'la birlikte census sona ererdi. İki arınma arasındaki beş yıllık süreye de *Iustrum* denirdi. Yurttaşlar *Campus Martius*'ta özel bir binada listeye kaydedilirdi. *Censor*'lar yurttaşların genel ahlaka uygun davranıp davranmadığını denetlerdi, ama güçlerinin ve saygınlıklarının kaynağı senatörlerin sicillerini inceleme, hukuka, ahlaka aykırı hareket edenleri senatodan uzaklaştırma, onların yerine başkalarını getirme yetkisiydi. M.C. Howatson (2015). Oxford Antikçağ Sözlüğü. (Çev. Faruk Ersöz), İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 176-177.

⁶⁸Eren, 2017, **a.g.k.**, s. 287- 292.

⁶⁹Türkoğlu, 2011, **a.g.k.**, s.240.

efendisini istediği gibi yönlendirebilmişlerdir. Efendisi ile bu samimiyeti sağlayan köleler hastalandığında en iyi hekimlerce tedavi edilmişlerdir. Ancak efendileri ile bu samimiyeti kaybederler ise tüm şartlar değişmiş ve onları kötü bir son beklemiştir. Bu son genelde onları ağır işlerde kullanmak ve kürek mahkumluğu ile sonuçlanmaktadır. Efendilerinin dostluğunu kazanan köleler onların evdeki gizli gözleri olmuşlar ve ev halkının durumu hakkında bilgi vermişlerdir.⁷⁰

Bazı köleler ile efendileri arasında özel bağlar vardır. Bu bağı ve minnet duygusunu dönemin sosyal yapısını anlamamıza yardımcı olan yazıtlardan anlıyoruz. Örneğin *Dorylaeum* çevresinde ele geçirilen yazıtlardan birinde mezarların koruyucusu olarak kabul gören *Zeus Bronton* adına bir kölenin efendisine adak adadığı gözükmektedir. Yazıtta da “*Asklepiados’un kölesi bunu Zeus Bronton’a adadı*” yazmaktadır. Yine Yazılıkaya’da ele geçirilen bir yazıtta “*Longinus’un kölesi, efendisi ve bütün ev halkı adına bu adağı Zeus Bronton’a adadı*” yazmaktadır.⁷¹

Latifundialar dışında efendileriyle birlikte çiftçilik yapan köleler de vardır. Bunlar efendileriyle birlikte tarlalarda, bahçelerde çalışmışlardır. Efendisi ile arasındaki bağı kuvvetli olduğu köle o dönemde şanslıdır. Çünkü efendisi ona özgürlüğünü bağışlama hakkına sahip olmuştur. Bu duruma örnek olarak özgürlüğüne kavuşan kölelerden biri efendisine olan sevgi ve minnet duygusu ile Aşağı Ilıca’da (Eskişehir) ele geçirilen bir yazıtta “*Gaius Cornelius Longinus’un tüm evin selameti ve sığırlar için, çiftçi köle Agathon, bu adağı Zeus Bronton’a adadı*” yazmaktadır.⁷²

Yukarıda değinildiği gibi efendisi ile iyi ilişkiler kurabilen kölelerin evlenmesine ya da cinsel bir birliktelik yaşamasına da izin verilmiştir. Bazı aristokratlar ve Roma’nın seçkin aileleri kölelerinin cenazesi için tören bile düzenlemişlerdir. Efendisiyle yakın bağ kuran köleler, efendilerini cezalardan kurtarmak için fedakârlıklarda da bulunmuşlardır. Bu fedakârlıklar bazen canlarına mâl olmuştur. Bu durum bize köleler ve efendileri arasında kurulan yakın bağı göstermektedir.⁷³

1.5. Familia Rusticalar ve Familia Urbanalar

Roma’daki köleler arasında sosyal farklılıklar vardı ki buna göre köleler “*familia rustica*’lar” (köyde yaşayan köleler) ve “*familia urbana*’lar” (şehirde yaşayan köleler)

⁷⁰Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 66-72.

⁷¹E. İznik (2006). *Roma İmparatorluğu Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerinde (Dorylaeum, Nacolea, Midaeum, Cotiaeum, Aezani) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel yapı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.108-184.

⁷²İznik, 2006, **a.g.k.**, s. 108- 185.

⁷³Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 338.

olarak ikiye ayrılmışlardı. Nitekim köle kontrol listelerinde ve köle tayin defterlerinde, kölelerin kentsel ya da kırsal oldukları açıkça belirtilmiştir. Köleler miras bırakılırken de bu ayrım gözetilmiştir. Bu ayrım kölelerin yaşadıkları yere göre yapılmış olsa da kentsel bir köle kırsala gittiğinde tarım işçiliği yapmadığı sürece o hanenin içinde çalışabilmiştir. Kırsalda bulunan bazı mülklerde kentsel kölelerin bulunması mümkün olmuştur. *Familia urbana*, itaatsizlik, ihanet gibi nedenler ile efendisi tarafından kırsala gönderilebilmiştir. Bir yazıta dayanarak yaptığı yorumda Brandley konu hakkında şöyle belirtir: “*Trimalchio adındaki kölenin efendisinin eşiyle cinsel ilişkiye girdiği ortaya çıkınca kırsala sürülmüştür. Kırsaldaki kölelerin tüm sorumlulukları ve ihtiyaçları “villicus” (kâhya) ve “villica” (kâhyanın eşi) tarafından kontrol edilse de köleler temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendi marifetlerini kullanmışlardır.*”⁷⁴

Köylerde yaşayan *familia rusticalar* ile şehirde yaşayan *familia urbanalar* aynı donanım ve şartlara sahip olmamışlardır. Şehirde yaşayan eğitimli kölelerin şartları daha iyiyken, köylerde yaşayan kölelerin durumu hayvanlardan farksızdı. Genelde şehirdeki köleler şartlarından memnun görünürken, köle ayaklanmaları köylü köleler tarafından ortaya çıkarılmıştır.⁷⁵ Bu konuya ilişkin Tacitus’dan (İS 55-120) öğrendiğimize göre taşrada yaşayan köleler yaşadıkları şartlardan dolayı isyana hazırdırlar. Onları tetikleyecek bir önderin olması yeterlidir. Hatta bazı isyanlar çok kapsamlı düzenlenmektedir. Özgürlüklerini kazanmak uğruna kasabalarda, köylerde bildiri yayınlamaya çalışmışlardır. Yine özgürlükleri için savaşıacak bölge hazırlığı yapmışlardır.⁷⁶ Kölelerin ayaklanması askeri bir tehdittir. Ayaklanmalara müdahale etmek devletin en zorlu dönemleridir.⁷⁷ Köle ayaklanmalarının en ünlüsü olan İÖ 73 yılındaki *Spartacus* ayaklanması yetmiş binden fazla köleyi tarafına çekmeyi başarmıştı.⁷⁸

⁷⁴Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 340.

⁷⁵Tahiroğlu, 1973a, **a.g.k.**, s. 523.

⁷⁶Tacitus, (1906). *The Annals*. (Çev: U. Aubrey. B.A. Symonds), London.: Oxford University Press, s. 198.

⁷⁷Cicero (2016). *Yasalar Üzerine*. (Çev: C. Cengiz Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 78.

⁷⁸C. Freeman (2018). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev: Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitapevi, s. 529. Bize göre; ayaklanmaların sebebi sadece kölelerin yaşam şartları değildi. Roma’daki adalet sistemi köleler için işlemiyordu. Örneğin; Bir köle efendisini öldürürse kölenin tüm ailesi katlediliyordu. Efendiler, köleler üzerinde hâkimiyet sahibiydi bu yetkinin verdiği rahatlık ile insanlık dışı işkencelerde dahi bulunabiliyorlardı ve onları durduracak hiçbir yaptırım yoktu. Köle sınıfında olsalar da özünde onlar da insandı ve kendilerine yapılan haksızlıklara tepki vermeleri kaçınılmazdı.

Roma’da tarım konusunda önde gelen bir yazar olan Columella (İÖ 4-İS 70) “*Res Rustica*” adlı eserinde çiftlikte çalışan köleler hakkında bizlere önemli bilgiler verir. Columella’nın çiftlik sahibine ilk tavsiyesi insancılıktır. Hasta olan köleye iyi bakılmasını, gün ışığı görmeyen hücrelerde zincirlenen kölelerin sağlığı için ellerinin pencerelere ulaşamayacağı şekilde hücrenin aydınlatılması gerektiğini söyler. Columella, sık sık banyo yapmanın fiziksel bir ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Bu nedenle kölelerin de en azından tatillerde banyo yapmasına izin verilmesini ve kötü hava şartlarında dahi çalışabilmeleri için sağlam giysiler verilmesini tavsiye etmiştir. Columella’nın kölelere karşı bu nâzik düşüncesinin kaynağı için, çağdaşı ve meslektaşı olan Stoacı Seneca ile samimiyetinden başka kanıt gösterilmemektedir.⁷⁹

Columella’nın bu düşüncesi aslında daha önce de dile getirilmiştir. Örneğin Cato (İÖ 334-İÖ 149) ve Varro (İÖ 116-İÖ 27) tarım üzerine yaptığı çalışmalarda efendilere öğütler vermişlerdir. Bu konudaki çalışmaları ilk olarak Varro yapmıştır. Varro “*De Re Rustica*” adlı eserinde çiftliklerde bulunan köle usta başlarının bir aile hayatı ile ödüllendirilmesi gerektiğini öğütlemiştir. Cato ise kölelerin iyi yaptığı işlerin her zaman takdir edilmesi gerektiğini ama hasta ve yaşlı olan kölelerin efendisi tarafından satılmasını söylemiştir. Columella, kölelere karşı nazik olma konusuna öncülerinden fazla ilgi göstermiştir. Kölelere özgürlük verilmesini ise teşvik ve ödül olarak değerlendirmiştir. Buna sebep olan şey ise bu durumu gündelik hayatın bir ihtiyacı olarak görmesidir. Verilen öğütlerden anlıyoruz ki aslında Romalılar da kölelere karşı nazik davranmanın, başarılarını takdir etmenin kendi yararlarına olduğunun farkındaydılar.⁸⁰ Cicero kutsal günlerde tarım işçilerine (*mercenarius*) verilen izinlerin kölelere de verildiğini yazmaktadır.⁸¹ Olasılıkla hepsinin amacı, Cumhuriyet döneminde toplumsal uzlaşmayı sağlamak olmuştur.

1.6. Genel Olarak Kölelerin Hukuki Durumu

Roma hukukuna göre “*status*” (durum) ve “*status liberartis*” (hukuki durum) bir insanın kişi olup olmadığını incelemektedir. Bu *status*da “*liberi*” (özgür) ve “*servi*” (köle) olarak ikiye ayrılan insanlar yine kendi içlerinde farklı *status*lara ayrılmaktadırlar. Roma’da özgürler “*ingenuus-ingenui*” (doğuştan özgürler) ve “*libertus-libertini*” (azatlılar) olarak; köleler ise “*nascuntur*” (köle olarak doğanlar) ve “*fiunt*” (sonradan

⁷⁹Columella (1987). *Res Rustica*. (Çev: K. R. Bradley). Oxford: Oxford University Press, s. 21.

⁸⁰K R Bradley (1987). *Slaves and Master in the Roman Empire a Study in Social Control*. Oxford: Oxford University Press, s. 23.

⁸¹Cic. Leg. s. 48.

köle olanlar) olarak ikiye ayrılır. Hamile olan kadın köleler doğurdukları zaman çocuklarına *verna* (efendisinin evinde doğan köle) denmektedir. İkinci *status* ise “*status civitatis*’dir” (vatandaşlık durumu). Bu *status*, özgür olan insanın “*cives*” (Roma vatandaşı) ya da “*peregrini*” (yabancı) olup olmadığını göstermektedir.⁸² Bir kişinin şahıs sayılması için üç şart vardır. Bunlar öncelikle özgür olması, Roma vatandaşı olması ve üzerinde *pater familias* otoritesinin olmamasıdır.⁸³

Roma’da köleler haklardan yararlanamazlar ancak hakların konusunu oluşturabilirlerdi. Bu nedenle köleler borç altına giremezlerdi. Eşya ve borçlar hukukunda bir canlı eşya gibi işlem görmüşlerdir. Kölenin üzerinde efendisinin sınırsız egemenlik hakkı vardı (*Potestas*). Efendilerinden sadece iş, yiyecek ve ceza bekleyebilirlerdi. Roma hukukunda mülke ait özellikler köleler için de geçerlidir. Köleler kiralanır veya kısa süreli sözleşmeli olarak çalıştırılabilirlerdi.⁸⁴ Ancak Seneca’nın danışmanlığını yaptığı Nero Döneminde (h. İS 54- 68) köleye hukuki olarak kişilik hakkı verildi. Efendileri tarafından acımasızca işkenceye maruz kalan köleler bu durumu “*magistratusa*”⁸⁵ şikâyet edebiliyorlardı. Tabii kölelerin bu hakkı kullanabildiği tartışma konusudur.⁸⁶

Roma yasaları kölenin kendisini değil, efendisini koruyan yasalardır. Kanunlar tarafından onun taşınılabilen bir mal olması köleyi arzulanan bir ürün haline getirmiştir. Fakat köleleri de koruyan yasalara gerek olduğundan İÖ 27-İS 250 yılları arasında çıkarılan “*Actio Quod Iussu*”, “*Actio Tributoria*”, “*Actio De Peculio*”, “*Actio In Rem Verso*” vb. yasalarla köle ticareti düzenlenmeye çalışılmıştır. Köle ticareti ile ilgili yapılan bu yasalar kölenin efendisini koruduğu gibi köleyi satın alan yeni efendisini de koruyan yasalardır.⁸⁷

1.7. Kölelerin Azat Edilmesi

“Azat etme”, Roma uygarlığını diğer eskiçağ uygarlıklarından temelde ayıran en büyük farklarından biriydi. “*Manumissio*” (azat etmek), efendinin izni ile kölenin

⁸²Sarıtaş, 2018, **a.g.k.**, s. 4-6.

⁸³Ö. K. Çelebican (1968b). Roma Hukukunda Peculium Müessesesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (3-4), s. 180.

⁸⁴M Lengelle (1993). *Kölelik*. (Çev: Emine Su) İstanbul: İletişim Yayınları. s.21.

⁸⁵*Magistratus*lar şehir devletinin idaresiyle yükümlüdürler. *Magistratusun* Cumhuriyet devrinin sonlarına kadar genellikle bir yıl tayin edilmesi ve üst üste görev yapmaması Krallık rejimine bir tepkidir. Her makamda aynı yetkilere sahip iki *magistratus* bulunurdu. Yetkileri birbirine eşittir. Her görevde birden fazla *magistratus* vardır. Görev geçici genellikle bir yıllıktır. Görev sona erince kanuna aykırı hareket edilmişse *senatusa* karşı sorumlu tutulmuştur. Eren, 2017, **a.g.k.**, 286.

⁸⁶Eren, 2017, **a.g.k.**, s. 300.

⁸⁷Gai. Ins. I. s.13.

hürriyetine kavuşmasıdır. Azat edilen köleye “*libertinus*” (azatlı) denirdi. Roma’da azat etmek tabiri ilk kez İÖ V. yüzyılda ortaya çıkan “*12 Levha Kanunları*”nda geçmektedir.⁸⁸

Azat etmenin temeli olarak çok farklı nedenler ileri sürülmektedir. Bunlar; ekonomik ve insani nedenlerdir. Zenginliklerini ispat etme çabasına girmiş olan bazı zenginler onlarca kölesini azat etmiştir. Başka bir deyişle yıllarca sadık bir şekilde hizmet eden kölesine özgürlüğü efendisi tarafından hediye edilmiştir. “*Peculium*”⁸⁹dan elde ettikleri haklar ile büyük kazançlar sağlayan bazı köleler de efendisinden özgürlüklerini satın alabilmişlerdir.⁹⁰ Eğer azat etme işlemi “*Ius civile*”ye uygun olarak yapılmışsa kölelere vatandaşlık verilerek hak ehliyetine bile sahip olmuşlardır. Çünkü Roma’da hak sahibi olmanın kuralı Roma vatandaşı olmaktan geçmiştir. Azat edilen köleler sahipleri ile görüşmeye devam ederek yeni hayatlarında onların fikirlerini almışlardır. Bazı köleler ile efendileri arasındaki bağ o kadar kuvvetli olmuştur ki azat edilmelerine rağmen köleler efendilerinin aile mezarlığına gömülebilmişlerdir. Azat edilen köleler artık hayatlarına özgür insanlar gibi devam edebilir onlar gibi evlenebilir ve aile kurabilirlerdi. Azatlılar genellikle evlenmek için kendileri gibi azatlı olan köleleri tercih ederlerdi. Azatlı kölelerin evliliğinden doğan çocuklar özgür olan vatandaşın haklarına sahiptir. Özgürlüklerine kavuşan köleler tüccarlık, zanaatkarlık gibi işlerle uğraşmışlardır.⁹¹

“*Consilium*”dan izinsiz azat edilen köleye vatandaşlık hakkı verilmemiş ve bunlar “*caesaris servus*” (imparatorluğa ait köle) olmuştur. Kurallara uygun olarak azat edilen köleler, efendisinin statüsüne göre çeşitli haklar elde etmişlerdir.⁹² Azat edilen köleler Roma’nın vatandaşlık hakkına sahip olsalar dahi hukuk karşısında doğuştan özgür olan bir vatandaş ile eşit (aynı statüde) kabul edilmemişlerdir.⁹³ Gaius azat edilme hususunda şunları aktarmaktadır: “*Şimdi ise bağımlı olan kişilerin azat edilmelerinden konuşalım. Kölelerin nasıl özgür bırakılacağı birtakım kurallara bağlıdır. Ebeveyn hakkı altında olan çocuklar ailelerinin ölümü durumunda özgür olurlar. Bir babanın ölümü onun çocuklarını bağılılıktan kurtarır. Bir dedenin ölümü yalnızca torunlarını bağılılıktan kurtarır, tabii eğer çocuklar babalarının hakkına tabi değilse. Ancak dedenin ölümü durumunda baba da ölü ise ya da baba dedeye tabi değil ise çocuklar bağımsız*

⁸⁸Freeman, 2018, **a.g.k.**, s. 530; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139.

⁸⁹Roma’da bir ailenin mal varlığı üzerinde bulunan sınırlı yetki. Konu hakkında 2. Bölümde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁹⁰B Tahiroğlu ve B Erdoğan (2014). *Roma Hukuku Dersleri*. İstanbul: Der Yayınları, s. 146.

⁹¹Freeman, 2018, **a.g.k.**, s. 530-531.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139.

⁹²Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 143-144.; Eren, 2017, **a.g.k.**, s. 297.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161.

⁹³M. Karaaslan (2017a). *Roma Hukukunda Peculium*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.24-27.

olacaklardır. Bir işgalci tarafından ele geçirilen ebeveynin tutsaklığı onu düşmanın kölesi yapar. Eğer baba dönerse çocukları kendisine tabi olacaktır. Eğer tutsak bir şekilde ölürse çocukları özgür kalacaktır.”⁹⁴

Roma Hukuku’na göre; efendinin kölesini azat ettikten sonra bu karardan vazgeçmesi mümkün değildir. Çünkü “özgürlük” her sınıftan insanın ortak malıdır. Bir kişinin özgürlüğünü sorgulamak tüm özgür insanların özgürlüğüne tehdit kabul edilmiştir. Bir kölenin efendisi tarafından azat edilmesini özgür bir kişi de rica edebilirdi. Azat etmek efendinin görevi değildir ancak efendi için onurlu ve saygın bir davranış olarak kabul edilmiştir.⁹⁵ Cumhuriyet döneminin ilerleyen yıllarında hukuki düzenlemeler ile efendilerin kölelerini özgür bırakma yetkisi kaldırılmamış ama bu yetkinin içeriği kısıtlanmıştır. Augustus, “*principatus*” rejimiyle bozulan Roma toplumunu eski gelenek göreneklerine göre düzenlemek isterler özellikle aile kurumuna ilişkin kanunlar çıkarmıştır. Augustus, çıkardığı kanunlar ile kölelik kurumunu da düzene sokmak için efendilerin köle azat etme sayısını sınırlandırmıştır. Buna göre otuz ile yüz arasında köleye sahip olan efendi, kölelerinin dörtte birini, yüz köleden fazlasına sahip olan efendi ise beşte birini azat edebilmiştir.⁹⁶

Augustus’un kanunlarının genel olarak amacı, Roma halkını eski geleneklerine geri döndürebilmek olmuştur. İmparatorluğunu kurarken kendince en temel sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu nedenle aile kurumunun önemini yeniden canlandırmak, zenginliklerini göstermek için sayısız köle azat eden efendileri durdurmak, Roma için her şeyden önemli olan vatandaşlık hakkına, azatlıların sahip olmasını engellemek istemiştir. Roma halkının değişmesine ve çoğalan azatlıların iktidara gelmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak Roma’da işler Augustus’un istediği gibi ilerlememiştir. Zamanla güçlenen ve sayıları çoğalan azatlılar devlet görevlerine getirilmişlerdir. Hatta iki nesil özgürlük şartı aranan şövalyelik kurumuna dahi sahip olmuşlardır. İmparator Claudius, iktidarında eski hizmetkarlarının hepsine “*equites*” (şövalye) unvanı vermiştir.⁹⁷

Zamanla II. yüzyılda azatlı köle sayısı o kadar artmıştır ki *libertas*lar bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Bunun üzerine İS 2 yüzyılda “*Lex Fufia Caninia*”⁹⁸ çıkarılmıştır. Kanuna göre efendilerin, kölelerini azat etmeleri sınırlandırıldı. *Lex fufia caninia*

⁹⁴Gai. Ins. I. 124-129.

⁹⁵Aries and Duby, 2006, **a.g.k.**, s. 73-79.

⁹⁶Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 141.

⁹⁷Tahiroğlu, 1973a, **a.g.k.**, s. 535.

⁹⁸Köleler ile ilgili Augustus dönemi çıkan kanun.

kanununda köleler gruplar halinde değil, isimleri ile azat edilmiştir. Kanunun detaylarında sınırlandırma şu şekilde gerçekleştirilmiştir. İki ile on arasında kölesi bulunan efendi, kölelerinin yarısını, on bir ile otuz kölesi bulunan efendi, kölelerinin üçte birini, otuz bir ile yüz kölesi bulunan efendi, kölelerinin beşte birini, yüz bir ile beş yüz arasında kölesi bulunan efendi, yüz kölesini azat edebilmiştir. Ancak azat edilecek kölelerin isimlerinin vasiyetname listesine eklenmesi zorunlu tutulmuş, listede isimleri olmayan köleler azat edilmemiştir. Azat edilen köle sayısında fazlalık olursa kanuna göre sadece listenin başındaki köle isimleri özgürlüğüne kavuşmuş olurdu.⁹⁹

İS 4. yüzyılda azat etme ile ilgili “*Lex Elia Sentia*” kanunu çıkarılmıştır.¹⁰⁰ *Lex aelia sentia* kanununun hükümleri; “*Tecrübesiz efendilerin bilinçsiz köle azat etmesini önlemek açısından yirmi yaşından küçük bir efendinin kölesini vasiyetname ile azat edememesi, otuz yaşından küçük efendinin kölesini azat edebilmesi için haklı bir sebebinin olması, consilium tarafından uygun görülmesi halinde kölesini vindicta (değnekle azat etme yöntemi) yapma hakkı verilmesi.*¹⁰¹

Borcu olan efendi kendini bilinçli olarak borcunu ödeyemeyecek şartlarda göstermek için kölelerini azat ederek mal kaçırıyordu. Bu nedenle çıkarılan kanun ile böyle haksızlıkların önüne geçebilmek amacıyla ekonomik nedenlerden dolayı köle azat etmek yasaklandı. Çünkü devlet alacaklının da hakkını korumak istiyordu. Ancak konu ile ilgili istisnai bir durum vardır. Eğer efendi kölesini mirasçısı olarak gösterirse köle özgürlüğüne kavuşmuş olurdu. Azat etmenin gerçekleşmesi için ise efendinin hiçbir mirasçısının olmaması gerekmektedir. Önemli bir neden olmadan consilium (hususî meclis) önünde otuz yaşından küçük köle azat etmek yasaklanmıştır. Azat edilse dahi vatandaş olarak kabul edilmeyecektir. Kötü ahlakları nedeniyle köle azat etmek yasaklanmıştır.”¹⁰²

1.7.1. Azat etme yöntemleri

Roma’da kölelerin azat edilmesine izin verilse de bunun için geçerli olacak belirlenen yöntemler vardır. Belirlenen bu yöntemler dışında azat etmek gerçekleşir ise azat işlemi geçersiz sayılır. Bu yöntemlere aşağıda dört ana başlık altında ayrıntılı olarak değineceğiz.

⁹⁹Tahiroğlu 1973a, **a.g.k.** s. 531.

¹⁰⁰Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 143-144.; Eren, 2017, **a.g.k.**, s. 297.; Umur, 1999. **a.g.k.**, s. 161.

¹⁰¹Tahiroğlu, 1973a, **a.g.k.**, s. 535.

¹⁰²Tahiroğlu, 1973a, **a.g.k.**, s. 535.

1.7.1.1. *Manumissio vindicta (Değnekle azat etme)*

Azat etme yöntemlerinden biri olan değnekle azat etme, *magistratusun* huzurunda gerçekleşmelidir. Efendi, azat etmek istediği kölesi ve güvendiği bir kişiyi alarak *magistratusun* huzuruna gider. Güvenilen kişi “*adsertor libertatis*” (hürriyet savunucusu) olarak kölenin hür olduğunu “*bu kişinin hür olduğunu iddia ediyorum*” sözleri ile ifade ederek köleye değnekle dokunur. Buna karşılık efendi “*bu kişinin hür olmasını istiyorum*” diyerek kölesini özgürleştirmek istediğini açıkça dile getirmiş olur. Magistratus da bu işleme onay verirse köle hem özgürlüğünü hem de vatandaşlık hakkını kazanmış sayılırdı.¹⁰³

1.7.1.2. *Manumissio Census (Sayım sırasında azat etme)*

Roma’da ilk “*census*” un (sayım) krallık döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Zamanla beş yılda bir *censor*¹⁰⁴ tarafından yapılmaya devam etmiştir. *Censor*’un elinde bulunan vatandaş listesine köle, efendisinin izni ile adını yazdırabilirdi. Eğer *Censor* da kölenin iyi ahlaklı, dürüst ve özgürlüğü hak ettiğini düşünür ise kölenin adını özgür vatandaşlar listesine yazardı. Böylece köle hem özgürlüğüne hem de vatandaşlık hakkına sahip olurdu.¹⁰⁵

1.7.1.3. *Manumissio testamento (Vasiyetname ile azat etme)*

Roma miras hukukunda vasiyet, kişilerin ölmeden önce iradelerini ortaya koyan hukuki bir işlemdir. Vasiyetnamenin asıl amacı mirasçı tayin etmek gibi gözükse de köle azat etme yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Kişi ölmeden önce vasiyetinde kölesini azat ettiğini söyleyerek kölesini özgürlüğüne kavuşturmuş olurdu. Vasiyeti düzenleyen efendinin sözlerinde doğrudan köleyi azat ettiğine dair ifadeler varsa, köle efendisinin ölümü sonrası hür kalırdı. Ancak bu azat etme yöntemini diğerlerinden ayıran özelliği şartlı yapılabilmesidir. Yani efendi vasiyetinde kölesinin azat edilmesi için eğer bir vade veya şart koymuşsa vadenin doldurulması ya da şartın yerine getirilmesi beklenirdi. Vade doldurulduktan sonra veya şart gerçekleştiği andan itibaren başka bir işleme gerek kalmaksızın köle özgürlüğüne kavuşmuş olurdu.¹⁰⁶

¹⁰³Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161.

¹⁰⁴Nüfus sayımlarından, yurttaşların morallerinden ve devlet hazinesinin denetiminden sorumlu memur.

¹⁰⁵Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 146.; G. B. Günveren (2016). Roma Hukukunda Statuliber. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (3), s. 1243.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161.

¹⁰⁶Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145-146.; Günveren, 2016, **a.g.k.** s. 1247.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 163.

Efendi, vasiyeti ölmeden uzun süre önce de yazabilirdi. Bu durumda köle özgür olma hayali ile tüm sorumluluklarına devam etmek zorundaydı. Vasiyet eden efendi ölüm anına kadar aldığı karardan vazgeçebilirdi. Kölenin vasiyetname ile özgür kalabilmesi için vasiyetnamenin uyması gereken şartlar vardır. Bunlar; vasiyetnamede mirasçı atama hükmü olmamalıdır ve vasiyet hükmü Latince olmalıdır. Aksi takdirde vasiyetname geçersiz sayılırdı. Vasiyetnamedeki şartlar ya da vade yerine getirilse dahi vasiyetname geçersiz kabul edildiği için köle özgürlüğüne kavuşamazdı. Vasiyetnamenin geçersiz kabul edildiği bir başka durum da kölenin azat edilmesi için istenen şartın imkânsız olmasıdır. Asla yerine getirilemeyecek şartlar taşıyan bir vasiyetname geçersiz sayılırdı.¹⁰⁷

Vasiyetnamede yer alan vade ve şartlar gerçekleşene kadar azat edilmeyi bekleyen kölenin günlük yaşamında hiçbir değişiklik yer almaz, mirasçı özgürlük bekleyen köleyi bir başkasına satabilirdi. Bu durumda dahi özgürlük bekleyen kölenin statusu değişmez vasiyetnamedeki şartlar yerine getirildikten sonra köle özgürlüğüne kavuşur ve vasiyet eden efendisinin azatlısı kabul edilirdi.¹⁰⁸

1.7.1.4. Diğer azat etme yöntemleri

Yukarıdaki uygulamaların yanı sıra, Roma’da köle azat etmenin farkı yöntemleri de vardır. Örneğin; efendi, kölesini dostları önünde azat edebilir ya da kölesini masasına davet ederek ona özgürlüğünü verdiğini ifade edebilirdi. Ancak bu azat etme yöntemleri *Ius civile* bakımından geçersiz sayılırdı. İS 19 yılında çıkan “*Iunia Norbana*” Kanunu ile sofrada azat etme, mektup ile azat etme ve dostlar önünde azat etme yöntemleri ile azat edilen kölelerin de *Ius civile*’ye uygunluğu sağlandı. Ancak bu yöntemler ile azat edilen kölelerin mülkiyet hakkı olmamıştır. Bu yöntemlerle azat edilen köleler ölünce mal varlıkları efendilerine ya da onların mirasçılara kalırdı. Kısaca bu şekilde azat edilen köleler özgür gibi yaşar köle gibi ölürlerdi.¹⁰⁹

Roma’da bazı özel durumlar gereğince hiçbir azat etme yöntemi yapılmaksızın da köle azat edilebiliyordu. Özel kanunlar ve imparator emirleri ile gerçekleşen bu özel durumlar arasında askerden kaçan birini şikâyet etmek, öldürülen efendisinin katilini yakalatmak gibi nedenler bulunmaktadır. Ayrıca uzun süre Roma toplumuna hizmet eden

¹⁰⁷ Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145-146.; Günveren, 2016, **a.g.k.**, s. 1244.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139-140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161-163.

¹⁰⁸ Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145-146.; Günveren, 2016, **a.g.k.**, s.1244-1245.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139-140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161-163.

¹⁰⁹ Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145-146.; Günveren, 2016, **a.g.k.**, s. 1243-1247.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139-140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161-163.

köleye devlet tarafınca ödöl olarak özgürlüğü verilirdi. Bazen efendisinin çok ağır işkence ettiğı kölelere de özgürlükleri verilebilmekteydi. İmparator Claudius döneminde yapılan düzenleme ile yaşlandığı ya da hastalandığı için terk edilen köleler de özgür olarak kabul edilirdi.¹¹⁰

¹¹⁰Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 145-146.; Günveren, 2016, **a.g.k.**, s. 1243-1247.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 139-140.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 161-163.

II. BÖLÜM

MESLEKLERİNE GÖRE KÖLELER

Köleler, Roma toplumuna girdikleri günden itibaren ev ve tarım işlerinde çalışmışlardır. Zamanla sayılarının çoğalmasıyla toplum yaşamında bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler kölelerin çalıştıkları alanların çoğalmasına ve onlardan beklentilerin artmasına neden olmuştur. Konuya ilişkin tezimizin bu bölümünde kölelerin meslekleri ve görev yaptıkları işler, gruplara ayrılarak anlatılmıştır.

2.1. Kölelerin Çalışma Sistemi

İÖ II. yüzyılda yapılan savaşlar sonucunda binlerce kölenin Roma toplumsal yaşamına girmesiyle bazı değişiklikler olmuştur.¹¹¹ Kölenin ve efendinin yaptığı işler farklıdır. Birisi beden çalışması, diğeri fikir çalışması yapmaktaydı. Beden çalışması özgür insanların uzak durması gereken, kölelere ait bir çalışma faaliyeti olarak kabul gördüğü için kölelerin yaptığı işi yapan özgür vatandaşa iyi gözle bakılmamış, o kişinin köle seviyesine indiği düşünülmüştür. Örneğin Seneca'ya göre özgür insanın yapacağı tek iş olan felsefe, köleler tarafından da yapılabilecek bir iş olarak görülmüştür. Zaten felsefi çalışmaları da beden çalışması olarak kabul edilmiştir.¹¹² İlk dönemlerde evlerde ve tarlalarda çalıştırılan köleler zamanla hayatın her alanında farklı işlerde çalıştırılmışlardır. Örneğin; felsefe, retorik, avukatlık, doktorluk, mühendislik, öğretmenlik ve kâtiplik gibi meslekler de köleler tarafından yapılmıştır. Zira Roma'da böylesi hizmetleri ücret karşılığında yapmak hoş karşılanmamış, özgür Roma vatandaşı bu tür hizmetlerden ücret talep etmemiştir. Ancak hizmet alan kişi “*honor*” (şeref ücreti) adı verilen, dilediği kadar maddi-manevi ücret verebilmiştir.¹¹³

2.2. Peculium Hakkı

Roma'nın tarımdan ticarete geçtiği dönemde efendiler kölelerine *Peculium* hakkı vermişlerdir. Bu hakka sahip olan kölelerin sosyal statülerinde ve yaptıkları işlerde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. *Peculium* hakkı ile köleler artık beden gücü gerektiren işlerin yanında özgür kişiler gibi beyin gücü gerektiren işleri de yapmaya başlamışlardır. *Peculium* kelime anlamı olarak küçük mal varlığı ya da bir miktar para

¹¹¹K. Visky (1974). Roma Hukukunda Kölelik ve Serbest Meslekler. (Çev: Bülent Tahiroğlu), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 40 (1-4). s. 692.

¹¹²Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 29.

¹¹³Erişgen, 2012a, **a.g.k.**, s. 1411.; Umur, 1999, **a.g.k.**, s. 157.

demektir. Hukuki terim olarak ilk kez “*Tubero*”¹¹⁴ *peculim*’u “*bir kölenin efendisinin izni ile efendisinin kendi malvarlığından ayrı olarak ve yine efendisine borçlu olarak elinde bulundurduğu şeydir*” şeklinde açıklamıştır. Çelebican’a göre *peculium*, aile babasının veya efendinin aile evlâdına veya kölesine, bağımsız olarak yönetmek ve işletmek üzere verdiği mameleki (malvarlığını) ifade etmektedir. Roma tarıma dayalı toplumdan, ticarete dayalı topluma geçtikten sonra tüm işlerin *pater familias*lar tarafından yürütülmesi güç bir hale gelmiştir. Bu nedenle işlerini kolaylaştırmak isteyen *pater familias*lar Roma hukukuna göre hak ehliyeti olmayan kölelerine değeri kadar *peculium* vermişlerdir. Köleler bu hak ile farklı iş alanlarında kendilerini göstermişlerdir. İlk dönemlerde fiili bir yapı olan bu hak zamanla hukuk tarafından tanınmıştır.¹¹⁵

Peculium’a sahip köle, efendisine bağlı kalmış ancak yaptığı işte kendi söz hakkına sahip olup hesapları efendisinden ayrı tutmuştur. Bazen köle ve efendi arasında kölenin yapacağı iş ile ilgili anlaşma yapılmış ve bu anlaşma sonucunda köle bir gemide veya herhangi bir kuruluştaki çalışabilmiştir. Köle elde ettiği gelirleri efendisine vermiştir. Efendisi ona belirli bir miktar ücret öderse bu *peculium* anlaşması olarak kabul edilmemiştir.¹¹⁶

Peculium hakkı köleler için özgürlük anlamına gelmiştir. Bu nedenle köleler daha çok çalışmış ve ekonomiyi canlandırmışlardır. Köleler öyle büyük kazançlar elde etmişlerdir ki kazandıkları paralar ile kendilerini zenginliğe kaptırıp *peculium* hakkını kaybetmişlerdir. *Peculium*, belirli bir süre için verilmese de efendinin bu hakkı geri alma yetkisi olmuştur. Ancak efendinin *peculium* hakkını geri alması için haklı bir nedeni olması gerekmektedir. Haksızlıkla geri alınan *peculium* toplum tarafından hoş

¹¹⁴Quintus Aelius Tubero, I. yy. sonlarında yaşamış Romalı hukuk bilgini, devlet adamı ve yazardır.

¹¹⁵Çelebican, **a.g.k.**, 1968b, s. 179.

¹¹⁶M Karaaslan (2017b). *Peculium*’un Roma Ekonomik Hayatındaki Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19, s.2257- 2262.; Tahiröglü ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 144.; Çelebican, 2006a, **a.g.k.**, s. 135.; G. Pugliese (1957). Roma Ailesine Genel Bir Bakış. (Çev: Ziya Umut), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 22 (1-4), s. 343. *Peculium* hakkı ile efendileri tarafından iş hayatında önemli yetkiler verilen köleler, efendilerinin işlerini kendi işleri gibi yönetmişlerdir. Efendiye zarar vermek isteyen üçüncü kişi köleyi baştan çıkartarak efendisine ait meslekî sırları açıklar, efendisinin meslekî faaliyetlerine ilişkin planlarını, müşteri listelerini, belgelerini ve benzeri dokümanlarını çalmasını, değiştirmesini ya da yok etmesini isterse, kölenin bu ve benzeri davranışlarından zarar gören efendi, kölesini bu şekilde davranmaya yönelten üçüncü kişiye “*actio servi corrupti*” (ahlakî bozdurulan köleye ilişkin dava) davası açabilirdi. Davacı olan efendi ölse bile mirasçılardan dava devam ettirilir, eğer davalı olan üçüncü şahıs ölür ise ailesine mirasçılara ceza verilmezdi. Yoldan çıkarılan köle azat edilmiş ya da ölmüş olsa dâhi dava devam ederdi. Çünkü bu dava haksız rekabet hukuku açısından önemlidir. G. Ö. Türkoğlu (2005). Romada haksız rekabet hukukuna ilişkin olarak *artio servi corrupti*. *Ankara üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, 54 (4), s. 217-225.

karşılanmamıştır.¹¹⁷ *Peculium* hakkının ortadan kalktığı durumlar da vardır. Bunlar; Öncelikle efendinin kölesine ya da aile evladına verdiği bu hakkı geri almak istemesi, köle ya da aile evladının ölümü, *peculiumu* oluşturan mal varlığının tükenmesi, *peculiuma* sahip olan kölenin özgürlüğüne kavuşması ya da evladının evlatlıktan çıkarılmasıdır.¹¹⁸

Köleler, efendileri tarafından mal gibi alınıp satılsalar da düşünen ve irade sahibi olan canlılar olarak kabul edilmiştir. O nedenle *peculiuma* sahip olduktan sonra yapacakları hukuki işlem sonrasında herhangi bir hak kazanırlarsa bu hak efendisine verilmiştir. Hukuki işlem sonunda borçlar ise “*obligatio civilis*” (tam borçlu olma durumu) ve “*obligatio naturalis*” (eksik borçlu olma durumu) şeklinde ikiye ayrılmıştır. *Obligatio civilis* borçlanmasında alacaklı kendine tanınan hak ile icra yoluna gidebilme veya cebren hakkını elde edebilmiştir. *Obligatio naturalis* borçlanma takip edilemeyen davasız borçlardır. Kölelerin borçlanması durumunda kendileri borçlu sayılmış, efendiler sorumlu tutulmamıştır. *Peculiuma* sahip olmayan köleler de borç altına girebilmiş, bu borçlanma *obligatio naturalis* kabul edilmiştir. Ancak köleye *peculium* verilmişse borcu *obligatio civilis* sayılmış ve alacaklı, borçlu olan kölenin efendisine köle değerinde dava açabilmiştir.¹¹⁹

2.3. Kölelerin Çalışma Alanları

Roma’da kölelerin çalışma alanı kamu ve özel olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Kamu alanına devletin malı olan herkes dâhildir. Kamu köleleri ya savaşta alınan tutsaklar arasından satın alma yoluyla ya da diğer sivil yöntemlerle elde edilmiştir. Daha iyi bir niteliğe sahip olmayanlar esas olarak, savaş gemilerinde kürekçi olarak veya kamu binalarının inşası ve onarımı ile uğraşmışlardır. Eğitim düzeyi yüksek olan köleler devletin diğer mülklerinde; yargıçlara, rahiplere katılmak ve atandıkları bölümlerde çeşitli alt görevleri yerine getirmek üzere görevlendirilmişlerdir. Bazıları hapishanelerin sorumluluğunu üstlenen kişiler olmuşlardır. Kamu cellatları da köleler arasından seçilmişlerdir. Kamu köleleri kutlamaların düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi esnasındaki işleri yerine getirdiler. Kamu cezası sonucunda köle olan kişiler (*servi paenae*) yolların ya da kasabaların temizliğinde görev almışlardır.¹²⁰

¹¹⁷Karaaslan, 2017b, **a.g.k.**, s.2257- 2262.; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2014, **a.g.k.**, s. 144.; Çelebican, 2006b, **a.g.k.**, s. 135.; Pugliese, 1957, **a.g.k.**, s. 343.

¹¹⁸Karaaslan, 2017a, **a.g.k.**, s. 67-68.

¹¹⁹H. Emiroğlu (2002). Roma Hukukunda Eksik Borç *Obligatio Naturalis* Olarak Doğan Borçlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (4), s. 74-76.; Küçük, 2007, **a.g.k.**, s. 31.

¹²⁰W. Blair (1833). *An Inquiry Into the State of Slavery Amongst the Romans*. Edinburgh: Negro History Press, s.128-129.

Özel köleler ise efendilerinin topraklarında ve onlara ait bir kasaba konutu ya da bir villada hizmet etmelerine göre kentli-köylü olarak sınıflandırılmışlardır. Aslında çalıştıkları yerden ziyade mesleklerinin doğasına göre ayırt edilmişlerdir. Ancak kölelerin yaptıkları işler sabit değildir. Gerekli durumlarda her köle her işi yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Yeni kölelere işler ve kurallar eski köleler tarafından öğretilmiştir.¹²¹

Roma'da Cumhuriyetin sonu, İmparatorluğun başlangıcı döneminde devlet, kölelerin hizmetlerine bağımlı hale gelmiştir. Köleler şehirleri yangın tehdidinden korumuş, hapisaneleri yönetmiş, madenlerde çalışmış, kamu binaları inşa etmişlerdir. En önemlisi bürokraside de yer alarak devletin işleyişini hızlandırmışlardır. Devletin işleyişinin sürmesini sağlayan bu anlamda köleler olmuştur.¹²²

2.4. Kölelerin Meslekleri

Roma uygarlığında köleler çalışma alanlarına ve yeteneklerine göre gruplara ayrılabilir. Bu gruplar; *Famulus* (ev işlerinde çalışan köleler), kişisel işlerle görevli köleler, sağlık/bakım işleriyle uğraşan köleler, kişisel hizmette bulunan köleler, *latifundialarda* çalışan köleler, kamusal alanda çalışan köleler, eğlence sektöründeki köleler, kolluk kuvvetlerinde çalışan köleler olarak belirtilebilir.

2.4.1. *Famulus* (Ev İşleriyle Uğraşan Köleler)

Ev köleleri bilindiği üzere genellikle ev işlerinde kullanılmışlardır. Bu işler bazen evin temizliği, bazen bakımı ya da efendilerinin kişisel ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olmaktır.¹²³ Roma toplumunda genellikle zenginler tarafından düzenlenen büyük ziyafetlerde köleler hem hizmetçi hem de aşçı olarak görev yapmışlardır. Aşçı kölelerin görevi misafirlere çeşit çeşit yemekler yapmaktır. Hizmetçi kölelerin görevi ise bu yemekleri misafirlere ikram etmektir. Kölelerin görevlerinden bir diğeri de misafirleri eğlendirmek olmuştur.¹²⁴

¹²¹Blair, 1833, **a.g.k.**, s. 130.

¹²²Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 42-43.

¹²³T. Saydam (2017). Roma Cumhuriyetinde Kölelik: Spartaküs Örneği. *Journal of Social Sciences and Humanities Dergisi*, 1 (2), s. 83.

¹²⁴Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 46.

Görsel. 4 Pompeii’deki bir evin Triclinium’u.¹²⁵

Pompeii’de ele geçirilmiş bir duvar resmi, Romalı bir vatandaşın evinde düzenlediği şölende, evde çalışan kölelerin görevlerinin eve gelen misafirlerin ayakkabılarını çıkarmak, içki ikram etmek ve yardım etmek olduğunu açıkça bize göstermektedir. (Görsel 4)¹²⁶

2.4.1.1. Yemek işleriyle görevli (mutfakta çalışan) köleler

Romalılar için mutfak önemli bir detaydı ve çoğunun evinde yemek için ayrılmış Triclinium denilen alanlar vardı. Mutfakta birçok köle görev almaktaydı. Bunlar; “*Coquus*” (aşçı), “*archimagirus*” (şef), “*architriclinus*” (garson) “*salmentarius*” (turşucu), “*lactarius*” (sütçü), “*piscantarius/placentarius*” (kek ustası), “*focarius*” (ateş yakan erkek köle), “*focaria*” (ateş yakan kadın köle), “*procurator*” (yemek organizasyoncusu), “*diribitor*” (yemek dağıtıcı köle), “*diaetarius/zaetarius*” (yemeklerden sorumlu köle), “*mense detarsor*” (sofra toplayıcı), “*pregustator*” (çeşnicibaşı), “*gustator*” (çeşnici), “*aquarius*” (su taşıyıcı), “*pocillator*” (saki), “*pomarius*” (meyveci), “*pulmentarius*” (çölekçi), “*oftarius*” (pastacı), *dulciarius* (şekerci), “*cellarius*” (kiler sorumlusu), “*custos*” (mutfak gözetleyicisi) “*poenciarius/promus*” (kiler hizmetçisi), “*obsonator*” (erzak listelerini tutan köle), “*structor*” (mutfak eşyalarını düzenleyen köle), “*capulator*” (kaşıkla yağ döken köle) işleri yapan köleler vardır. Mutfak çalışanları efendilerinden bazen saygı görmektedir.¹²⁷

¹²⁵Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 355.

¹²⁶Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 355.

¹²⁷Blair, 1833, **a.g.k.**, s. 133.

Romalı zengin aileler için misafirlere yapılan ikramlar özel, güzel ve bol çeşitli olmalıydı. Çünkü onlar varlıklarını bu şekilde gösterdiklerini düşünüyorlardı. Genellikle tercih edilen *coquus* erkek bir köleydi. Çiftliklerde ise kadın *coquus*lar tercih edilmiştir. Bu kadınlar çoğunlukla *villicus*un eşi olmuştur. *Archimagirus*ların birçok yamağı bulunmaktaydı. Onlara göre bir *coquus*un damak zevki efendisinin damak zevkiyle aynı olmalıydı.¹²⁸ Romalıların İÖ III. yy. sonlarına doğru Hellen lezzetlerini tanımadan önce “*lapa yiyen barbarlar*” olduğu söylenmektedir. Genellikle savaş yoluyla elde ettikleri *coquus*, *Pregustator* ve *Archimagirus* sayesinde doğunun ve Akdenizin lezzetleriyle, çeşnileriyle tanışmışlardır. Yeni mutfaklarında fazlasıyla baharat kullanmışlardır. Çünkü o dönem pahalı olan baharatlarla servetlerini yiyeceklerinde sergilemişlerdir.¹²⁹

Şölenlerde birçok köle hizmet ediyordu. *Procurator*, ana yemeklerin yanında ekmek ve şarap servis ederdi. *Architriclinus*lar misafirlere yeni yemekleri getirir, yenenleri kaldırıp götürür, yemek yerken kirlenen ellerini yıkaması için konuklara hoş kokulu su getirip götürürdü. Yine şölenlerde köleler şarkı söyler, dans ederlerdi.¹³⁰

Romalılar şölenler için büyük hazırlıklar yaparlardı. Şölende her şeyin eksiksiz, kusursuz ve gösterişli olması için birçok köle çalıştırırlardı. Ayrıca köleler, efendileri tarafından evin birer eşyası olarak görüldükleri için o günlerde güzel elbiselerle süslendirilirdi. Bu durum efendilerinin misafirperverliğinin yanında zenginliğini de gösterirdi. Dönemin ünlü yazarlarından Seneca açıklayıcı ve eleştirel bir dille durumu şöyle aktarmaktadır: “*Niçin karın zengin evin gelirini kulaklarına takı olarak takıyor? Niçin genç kölelere pahalı bir elbise giydiriliyor? Niçin masada muntazam servis yapmak için meziyetin var, niçin gümüş yemek takımın hoş a gidecek şekilde yerleştiriliyor, özenle hizmet ediliyor ve et usta biri gibi dilimleniyor?*”¹³¹

2.4.1.2. Fornacarius/Pistor/Pinsor (Fırıncı)

Fornacarius’un görevi ev halkı ve misafirleri için ekmek yapmaktır. Roma’da zengin ailelerin evlerinde *fornax*¹³² vardır. Suetonius’dan alınan bir pasaja göre; Caesar’ın eyaletlerde sürekli olarak iki ayrı yemek odasında şölen verdiği, birinde askerlerin ve Hellenlerin, öbüründe Romalıların ve eyaletlerin ileri gelenlerinin yemek

¹²⁸A Dalby and S Grainger (2001). Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü. (Çev: Betül Avunç), İstanbul: Homer Kitabevi Yayıncılık, s. 14.

¹²⁹Dalby and Grainger 2001, **a.g.k.**, s. 9.

¹³⁰Dalby and Grainger 2001, **a.g.k.**, s. 109.

¹³¹Seneca (2020). Mutlu Yaşam Üzerine ve Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine. (C. Cengiz Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 24.

¹³²Küçük fırın.

yediği anlatılır. Caesar ev yönetiminde küçük ve büyük işlerde öyle dikkatli ve ciddi davranmıştır ki kendisine, konuklara sunduğundan farklı ekmek sunan fırıncıyı ayaklarından zincire vurdurmuştur”.¹³³ Çünkü çoğu şölende yemeğin başında önce ekmek yenildiğinden ekmeğin sunumu ve tadı Romalılar için önemlidir.¹³⁴

2.4.1.3. *Villica (Ev işlerinden sorumlu ve villicusun eşi)*

Ev işlerinden sorumlu ve ev hanımının sağ kolu olan kişiye “villica” denir. *Villica* aynı zamanda *villicusun* eşidir. Ev ile ilgili tüm işler ile ilgilense de genellikle mutfakta çalışmaktadır. Evin düzen ve işleyişini *villica* sağlamaktaydı. Çünkü ev ile ilgili çıkacak herhangi bir sorun karşısında sorumlu *villica* kabul edilmiştir.¹³⁵

2.4.1.4. *Ev kölelerinin yaptıkları diğer işler*

Latifundialarda çalışan kölelerin işleri arasında; ıslanmış şarap fiçilerinin bakımını yapmak, ürünlerin nakillerini yapmak, toprağı gübrelemek, hayvan gübrelerini dışarıya atmak, evin bacalarını onarmak, koşum iplerini onarmak, hendekleri temizlemek ve yolları açmak gösterilebilir. Genel olarak ev işleriyle uğraşan köleler “*serv. tricliniaria/serv. tricliniarius*” (yemek odasında çalışan köleler), “*tricliniarcha/architriclinius*” (yemek odası şefi), “*calator/invitor/vocator*” (davetçi/çağırıcı), “*infertor*” (yemek sunucu), “*scissor/carptor/cheironomontoar*” (oymacı/hakkak), “*ministrator/minister*” (hizmetçi), “*ostiarius/janitor*” (kapı bekçisi), “*velarius*” (perde tutucu), “*atriensis/atrarius*” (salon kölesi), “*edituus*” (temizlikçi), “*scoparius*” (çöpçü/süpürücü), “*mediastinus*” (angarya işlerle uğraşan köle), “*supellecticarius/serv. a supellectili*” (mobilya sorumlusu), “*actor*” (yönetici), “*adjutor*” (yönetici yardımcı), “*columella/majör domus*” (ev sorumlusu), “*tesserarius*” (fatura-çek çetelesini tutan köle), “*dispensator/progator/arcarius*” (evin gelir-giderlerini denetleyen köle), “*procurator*” (evin eksiklerini tedarik eden köle), “*ratiocinator*” (ev denetleyici) “*corintharius/serv. a corinthis*” (gümüş eşyalardan sorumlu köle), “*auro praepositus*” (altın eşyalardan sorumlu köle), işleri yapmışlardır.¹³⁶

2.4.2. *Kişisel İşlerle Görevli Köleler*

Kişisel işlerde görevli olan köleler genellikle zengin ailelerin evinde hizmet veren ve eğitimden sağlığa her türlü işi yapan köleler olmuşlardır.

¹³³Suetonius (2019). On iki Caesar’ın Yaşamı. (Çev: Gül Özaktürk ve Ü. Fafo Telatar), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 53.

¹³⁴Dalby and Grainger 2001, **a.g.k.**, s. 5.

¹³⁵Saydam, 2017, **a.g.k.**, s. 85.

¹³⁶Cato (2022). *Tarım Üzerine*. (Çev: Mehmet Seferbay), Ankara: Doğu Batı Yayınları. s.21.

2.4.2.1. Eğitim işleri

2.4.2.1.1 Magister (Öğretmen)/Educator (Özel Öğretmen)

Krallık Dönemi'nde dil bilgisine ve retoriğe¹³⁷ önem verilmezken özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte devlet ve bürokrasi genişledikçe bu alanların önemi artmıştır. Romalılar eğitim konusunda genellikle Hellen kölelerden ders almışlardır. Okuma yazma gibi temel bilgileri öğretmek iş olarak kabul edilirken daha üst seviye eğitimler ise serbest meslek olarak kabul edilmiştir.¹³⁸

Roma'da eğitim devletin sorumluluğunda değildi. Genelde ev eğitimin merkeziydi ve çocuğun eğitiminden *pater familias* sorumluydu. Erken İmparatorluk Döneminde evdeki temel eğitim sonrası Roma'da genç erkekler eğitimlerine orduda devam ediyorlardı. Ancak Geç İmparatorluk Döneminde aileler çocuklarını daha sistematik bir şekilde eğitmeye başladılar. Efendiler, çocuklarının eğitim işleri için eğitilmiş kölelerden *magister/ educator* seçmişlerdir. *Magister/ educator*lar çocuklara eğitim verir, onları sosyal hayata hazırlar ve özel becerilerinin ortaya çıkmasına yardımcı olurlar.¹³⁹

2.4.2.1.2. Paedagogus (Öğretmen)

Latince çocukları okula götüren köle demektir.¹⁴⁰ Eğitilmiş köleler arasında seçilen *paedagogus*lar çocukların eğitim sürecine ödev ve derslerine yardımcı olarak katkıda bulunmuşlardır.¹⁴¹

2.4.2.1.3. Philosophus (Filozof)

Roma uygarlığında köle statüsünde olan ve felsefeyle uğraşan filozof köleler de vardır. En ünlülerinden biri İ.S. 50'li yıllarda Phrygia'da doğmuş olan Epiktetos'dur. İmparator Nero'nun eski azatlı kölesi olan Epiktetos, efendisine uzun yıllar kölelik yapmış ve onun izni ile felsefe eğitimi almıştır. Efendisinin ölümü sonrası özgürlüğüne kavuşan Epiktetos, felsefeyi meslek olarak benimsemiştir. Epiktetos'un yazdığı birçok eser olduğu bilinse de bunlar günümüze ulaşamamıştır. Yalnızca fikirleri öğrencisi Flavius Arrianos (İÖ 86/89-İS 146/160) tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir.¹⁴²

¹³⁷Güzel söz söyleme sanatı.

¹³⁸Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 695. Doğuştan özgür olan bir kişi eğitim vermek istediğinde ücret talep etmemiş, sadece "*honor*" (şeref ücreti) alabilmiştir.

¹³⁹Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 52.

¹⁴⁰S. Kabağağaç ve E. Alova (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınları, s. 415.

¹⁴¹Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 53.

¹⁴²G. Ergin (2014). Roma Toplumunda Kölelik Eleştirisi ve Köleliğe Empati. *CEDRUS The Journal of MCRI*, Cilt 2, s. 361.

2.4.2.2. Sağlık/Bakım İşleri

Birçok alanda olduğu gibi sağlık/bakım alanında da köleler çalışmışlardır. Çoğu köle esir olarak getirildikleri yerlerde bu işlerde çalışmaktaydılar ve bu nedenle Romalı efendileri tarafından kendi işlerini yapma fırsatı verilmiştir.

2.4.2.2.1. *Nutricis /Nutriix/Educatrix (Hemşire/Süt Annelik/Bakıcı)*

Nutricis bebeklerden sorumlu kölelerdi. *Nutricis*ler genellikle bu işe fiziksel ve psikolojik olarak uygun köle kadınlardan seçilmiştir.¹⁴³ Romalı kadınlara ev işlerinde ve çocuklarının bakımında kadın köleler yardım ediyorlardı. Bu işlerde özgür kadınlar da ayrı çalışmaktaydı ancak genellikle köle kadınlar tercih edilirdi. Bakıcı köleler çocuklarla evde ilgilenmenin yanında okula giderken onlara eşlik edip onları korumakla da görevliydi.¹⁴⁴

Romalı çocuklar genellikle süt anneler tarafından emzirilirlerdi. Köle olan kadınlar ya da evden uzaklaştırılmış kadınlar arasından seçilen süt anneler, süttten kesildikten sonra da bebeklere bakmaya devam etmişlerdir. Süt annelerin görevi, evin özgür bebeği ile köle bebeğine büyüme aşamasında eğitim vermek ve onların oyun arkadaşları olmaktır. Bir anlamda süt anneler çocukların ilk öğretmenleri olmuşlardır.¹⁴⁵ Bu nedenle herkes süt anne olamıyordu. Roma'da süt anne olmanın şartları vardı. Bunlar; fiziksel, duygusal ve mental olarak sağlıklı ve sağlam olmaktır.¹⁴⁶

2.4.2.2.2. *Obstetrix (Ebe / Kadın Hekim)*

Roma'da hekimlik mesleğini sadece erkekler değil kadınlar da yapmaktaydı. Kadın hekim kölelerin sayısı az olsa da onlar özellikle kadın hastalıkları ve doğumlarda faaliyet göstermişlerdir.¹⁴⁷

2.4.2.2.3. *Medicus (Hekim)*

Roma'nın Krallık Dönemi'nde ailede hasta olan kişiye ilk müdahaleyi *pater familias*ın yaptığı bilinmektedir. Hekimliğe ait ilk uygulamalar ise İÖ III. yy.' da ortaya çıkmıştır. Hekimlerin büyük çoğunluğu her iki cinsten köle ve azatlı kölelerden oluşmuştur. Yunanistan'dan getirilen hekim köleler, efendilerinin evinde çalıştıkları kadar dışarıda da çalışıp efendilerine kazanç sağlamışlardır. Bazı *medicuslar* azat bile edilseler efendilerinin yanında yaşayıp mesleklerine devam etmişlerdir. Azatlı köleler

¹⁴³Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 53.

¹⁴⁴T. Wiedemann (1981). *Greek and Roman Slavery*. London and New York: Routledge, s.119-120.

¹⁴⁵Bradley and Cartledge, 2011, **a.g.k.**, s. 358.

¹⁴⁶Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 64.

¹⁴⁷E. Özsunar (2014). *Roma Hukukunda Hekim ve Hekimin Sorumluluğu*. Adana: Karahan Kitabevi, s.10.

kendilerini azat eden efendilerine ve onların ricası üzerine bir başkasına ücretsiz hizmet vermiştir.¹⁴⁸ İmparator Iustinianus döneminde, (VI. yy) da ilan edilen “*Digesta*” metninde konuya ilişkin şöyle bir pasaj bulunmaktadır:

“*Hekimlik mesleğine sahip bir azatlı eski efendisinin dostlarını ücretsiz olarak tedavi etmek zorundadır. Zira azatlıların hizmetlerinden yararlanmak için azat edenin bizzat hastalanması ya da eğlenmek istemesi zorunlu değildir*”.¹⁴⁹

Hekimler ansızın ortaya çıkabilecek durumlar için daima çalışma alet ve donanımlarını yanlarında bulundururlarmış.¹⁵⁰ Genellikle köle doktorlar çiftliklerde işçi sağlığını korumak için çalıştırılmıştır. Roma’da zengin ailelerin kendilerine ait köle doktorlarının olduğu bilinmektedir. Kentin genelinde eğitim veren köleler genellikle azatlı kölelerdir. Köle doktorlar çoğunlukla hayatlarına köle olarak devam etmişlerdir. Çünkü köle doktorların azat edilmesi çok sık rastlanan bir durum değildir.¹⁵¹

Hekim kölelerin bazen özgür vatandaştan daha ayrıcalıklı konuma geldiği de olmuştur. Örneğin; Ünlü tarihçi Cassius Dio Cocceianus’un (İS 163–235) “*Historiarum Romanarum*” adlı eserinde, Augustus’un, İÖ 23 yılında geçirdiği ağır hastalığını iyileştiren Antonius Musa’ya (İÖ 63-İS 14) hediyeler dışında *senatus* tarafından sadece doğuştan özgür olan şövalye sınıfına verilen “*ius aureorum anulorum*” (altın yüzüğü taşıma) hakkı tanıdığı ve onu özgür bir *equites* statüsüne yükselttiği aktarılmaktadır.¹⁵² Ayrıca Suetonius’un aktardığına göre Asklepios’un¹⁵³ heykelinin yanına Antonius Musa’nın heykeli dikilmiştir.¹⁵⁴

2.4.3. Kişisel Hizmette Bulunan Köleler

İmparatorluk döneminde yapılan savaşlar sonucunda hem Roma halkının zenginleşmesi hem de köle sayısının artması ile köleler tamamen efendilerinin özel hizmetlerini yapmak ve takip etmekle görevlendirilmişlerdir. Kişisel hizmette bulunan kölelerden bazıları “*cubiculatrius*” (yatak odasında hizmet veren köle), “*homerista*” (Homeros’un eserlerini okuyan köle), “*lector*” (okuyucu), “*aretalogus/fabulator*”

¹⁴⁸Özsunar, 2014, **a.g.k.**, s. 8-25.

¹⁴⁹“*Sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. Neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut aegrotare*” D.38.1.27.

¹⁵⁰M. Aurelius, (2020). *Kendime Düşünceler*. (Çev. Y. Emre Ceren), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 27.

¹⁵¹Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 54.

¹⁵²Özsunar, 2014, **a.g.k.**, s.42.

¹⁵³Tıbbın ve sağlığın tanrısı.

¹⁵⁴Suet, Aug, s.122.

(hikâye okuyan köle), “*actuarius*” (günlük tutan köle), “*serv. a bibliothecis/serv.a bibliotheca*” (kütüphaneci) “*silentarius*” (sessizlik sağlayıcı), “*serv. qui nunciabat horas*” (saati söyleyen köle), “*ornator*” (süsleyici), “*cosmeta*” (hanımının tuvalet işlerini yapan köle), “*linteo/flabellifer*” (yelpazeci), “*sandaligerulus*” (sandalet giydircisi), “*puer a matella*” (efendinin çocuklarının tuvaletini yaptıran köle), “*vestitor*” (kıyafet giydircisi), “*capsarius*” (sandık sorumlusu), “*assecla*” (refakatçi), “*accersitor*” (efendinin sözcüsü), “*fornacator*” (banyo sobasını ısıtan köle), “*vestificus*” (terzi), “*vestiarius/vestiaria/vesliplica/vestispicus/vestispica*” (elbise sorumlusu), “*serv. a veste vel*” (gardırop sorumlusu), “*adversitor*” (şehir dışında efendisi için çalışan köle), “*pedissequus*” (hizmetçi/uşak)’dur.¹⁵⁵

2.4.3.1. *Monitor/Fartor/Nomenclator (Hatırlatıcı)*

Monitor, efendisinin günlük işlerinde, ona yapması gereken olayları hatırlatan köleydi. Bir zafer arabasında efendisinin arkasına bakmasını hatırlatmak¹⁵⁶ yanında geç olduğu için efendisine eve dönmesi gerektiğini hatırlatmak¹⁵⁷ da onun göreviydi.

Monitor’un görevlerinden biri de efendisine kişilerin adlarını hatırlatmaktır. Efendisi bir kamu görevi için oy toplama amacıyla dışarı çıktığı zaman, *monitor* efendisine kişilerin isimlerini söylerdi. *Monitorlar* evde ise çok sayıdaki kölenin adını bilmek zorundaydı. Şölen sırasında da ise sofraya getirilen yemeklerin adını yüksek sesle duyururdu.¹⁵⁸

2.4.3.2. *Scriptor/Amanuensis (Kâtip/Okutman)*

Scriptorlar, efendilerinin yapacakları işler veya söyleyecekleri sözleri unutmamaları için not tutan kölelerdir. Efendilerinin yazı işleri ile ilgilenir ve onların bazen söylediklerini bazen de söyleyecekleri sözleri önceden kaleme alırlardı. Suetonius’dan öğrendiğimize göre ne *Senatus*’da ne halkın önünde ne de askerlerin önünde beklenmedik bir durumla karşılaşmamak için Augustus’u kendisine özel *scriptorunun* yazdıklarını ezberleyip konuşmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁵Blair, 1833, **a.g.k.**, s. 135.

¹⁵⁶F Luciani (2022). *Slaves of People a Political and Social History of Roman Public Slavery*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, s. 65.

¹⁵⁷Apeleius (2006). *Başkalaşım*lar. (Çev: Çiğdem Dürüşken), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 129.

¹⁵⁸Suet. Aug. s.138- 283.

¹⁵⁹Suet. Aug. s.138.

2.4.3.3. *Scriba* (Sekreter)

Kölelerin yaptığı bir başka meslek de sekreterliktir. *Scriba*, efendilerinin günlük yazışmalarından, notlarından, haberleşmelerinden sorumludur.¹⁶⁰ Efendinin odası olan *tablium*da birlikte çalıştığı *scribalar* genellikle Hellen erkek kölelerdir.¹⁶¹

2.4.3.4. *Bajulies/Gerulus/Gerula* (Taşıyıcılar)

Taşıyıcılar, efendilerini ve onlara ait eşyaları taşıyan kölelerdir. Bu köleler; “*umbrellfer*” (şemsiye taşıyıcısı), “*arcarius*” (sandık taşıyıcısı), “*lampadophorus*” (lamba taşıyıcısı), “*macharophorus*” (kılıç taşıyıcısı), “*portitor/gestator*” (araba taşıyıcısı), “*taediferi*” (meşale taşıyıcısı), “*lecticarius*” (çöp taşıyıcısı), “*cathedralicius*” (sandalye taşıyıcısı), “*capearius*” (çocuğun çantasını taşıyan köle) olarak bilinen efendilerine ait eşyaları taşıyan kölelerdir. Ayrıca hasta taşıyan “*bajulies*”ler vardır.¹⁶²

Ayrıca efendilerini arabalarla taşıyan kölelere de “*carrucariuslar*” (araba sürücüsü) adı verilir. Suetonius’tan geçen bir pasaj taşıyıcıların, tarihin en ünlü suikastlarından birinde üstlendikleri göreve ışık tutmaktadır: “*Yirmi üç yerinden yara alan Caesar ilk darbede tek kelime etmeden sadece inledi, buna karşın kimileri onun üzerine saldıran Marcus Brutus’a “Sen de mi? Oğlum!” dediğini aktarır. Herkes sağa sola kaçışınca, bir kolu sarkar durumda tahtırevana konulup üç köle tarafından eve götürülünceye dek, bir süre cansız olarak yerde yattı.*”¹⁶³

2.4.3.5. *Lorarius* (Kırbaççı)

Roma’da kölelerin mesleklerinden biri de *lorarius*sluktur. Bu köleler, efendilerinin isteği üzerinde bir başkasını kırbaçlayarak cezalandırırlardı. Apuleius’un aktardığına göre bir efendi kölesine ceza vermek için diğer kölelerini odaya çağırmış ve zavallı kız köleye kırbaçlarla işkenceler yapılmıştır.¹⁶⁴

2.4.3.6. *Şaklaban/Soytarı*

Roma’da efendileri eğlendirmek ve onları mutlu etmek de kölelerin görevlerindedi. Apuleius’un aktardığına göre bir efendi ev halkını eğlendirmesi için onlara köle pazarından kaval çalma yeteneği olan genç, zayıf bir köle satın almıştır.¹⁶⁵ Kamu kölesi

¹⁶⁰Wiedemann, 1981, **a.g.k.**, s. 118.

¹⁶¹H J Deighton (1999). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*. (Çev: Hande Kökten Ersoy), İstanbul: Homer Kitabevi, s. 16.

¹⁶²Blair, 1833, **a.g.k.**, s. 136.

¹⁶³Suet, Iul. s. 75.

¹⁶⁴Apul. Apo. s. 309.

¹⁶⁵Apul. Apo. s. 445.

olarak çalışan şaklabanlar da vardır. Bunların görevi ise imparator ve saray sakinlerini eğlendirmektir.¹⁶⁶

2.4.3.7. Recitator (Sesli okuyucu)

Yüksek sesli ve güzel konuşan kölelerden seçilirlerdi. Efendileri konuşma yapmadan önce ilk onlar konuşur ve insanların dikkatini konuşmacı olan efendi üzerine toplarlardı. Suetonios'tan alınan bir pasaj, Augustus'tan bahsederek; “*Kendine özgü tatlı bir sesi vardı ve sürekli olarak güzel konuşma öğretmeniyile çalışırdı. Kimi zaman da boğazındaki rahatsızlık yüzünden bir köle yardımıyla halka söylev vermiştir*” sözleriyle recitator'a işaret etmektedir.¹⁶⁷

2.4.3.8. Blandimentum (Esenleyici-Dalkavuk)

Sarayda imparatoru güzel sözlerle selamlamak ve ona iyi dileklerde bulunmakla görevli köleleridir. İmparator Galba'nın (h. İS 68-69), ülkesinin eski ve unutulmuş olan bu geleneği için saraydaki azatlıların ve kölelerin tümünü günde iki kez önünde hazır bulunmaları ve sabah akşam kendisini esenlemeleri için görevlendirdiği bilinmektedir.¹⁶⁸

2.4.3.9. Venator (Avcı)

Roma'da köleler, avcılık alanında da görev almışlardır. Avcılık alanında yaptıkları işler; “*indagator ditto*” (tuzak kurucu), “*luparius*” (kurt avcısı), “*vestigator*” (hayvan izi sürücü), “*alator*” (kanatlı hayvan avcısı), “*auceps*” (kuş avcısı), “*piscator*” (balıkçı)'dur.¹⁶⁹

Venatorlar, efendileriyle birlikte vahşi hayvanların bulunduğu güzergâhlardan geçerken, efendilerine eşlik etmenin yanında zaman zaman onların güvenliğini sağlamak amacıyla vahşi hayvanları avlamışlardır.¹⁷⁰

2.4.3.10. Kişisel bakım işleri yapan köleler

Efendisinin bakım işleriyle görevli köleler vardır. Bu köleler, efendileri sabah uyanıp gece uyuyuncaya kadar onların dış görünüşleriyle, kişisel bakımlarıyla ilgilenen, “*pedissequus*” (ayak bakımı yapan köle), “*cinerarius*” (kuaför), “*tonsor*” (berber), “*cinerarius*” (saç kıvırcıklaştıran köle), “*ciniflo*” (saça yağ süren köle), “*unguentarius*” (merhemci), “*unctor/unctrix*” (merhem süren köle), “*alipilus/alipilarius*” (peruk çıkaran

¹⁶⁶Suet. Claud. s. 259. Suetonius'un aktardığına göre şaklabanlar zaman zaman şaka olsun diye İmparator Claudius'u kamçı ve uzun sopalarla uyandırmaktaydı.

¹⁶⁷Suet. Aug. s. 138.

¹⁶⁸Suet. Galb. s. 336.

¹⁶⁹Blair, 1833, a.g.k., s. 132.

¹⁷⁰Apul. Apo. s. 426-427.

köle), isimleriyle anılan görevlilerdi.¹⁷¹ Bakım işleri yapan kölelerin görevleri; sabah efendi ve evin hanımı uyandıktan sonra onları yıkamak, giydirmek, saçını ve makyajını yapmak, vücuttaki tüyleri almak ve pedikür yapmaktır.¹⁷²

2.4.4. *Latifundialarda (çiftliklerde) çalışan köleler*

Roma’da büyük toprak sahiplerine ait *latifundialarda* çalışan köle sayısı oldukça fazladır ve buradaki tüm işler köleler tarafından yapılmaktadır. Kölelerin *latifundialarda* yaptıkları işleri gruplandırarak olursak, tarım alanında çalışan köleler, tarla/bağ/bahçe işleriyle uğraşan köleler, çiftlik hayvanlarıyla ilgilenen köleler ve diğer işlerle uğraşan şeklinde ana başlıklar halinde belirtilebilir.

2.4.4.1. *Tarım alanında çalışan köleler*

2.4.4.1.1. *Villicus (Kâhya)*

Köleler tarlalarda her işte çalıştırılırlardı. Bu kölelerin çalışmasını organize eden köleye ise *villicus* denilirdi. *Latifundialarda*¹⁷³ hiç kimse, tüm kölelerin yöneticisi olan *villicus* kadar önemli değildi. Efendisi tarafından ona yardım etmesi için “*subvillicus*” (*villicusun* yardımcısı) görevlendirilmiştir.¹⁷⁴ Cicero da geçen bir pasaj *villicus*’un ne görevde bulunduğunu açık bir şekilde belirtir.

“Scipio: Kısa süre önce *Formiae*’daki çiftliğinde bulunduğumuz sırada kölelerini bir kişiye itaat etmeleri için buyruk verdiğini gördüm.

Laelius: Evet *villicus*’a”.¹⁷⁵

Efendi, şehirdeki işlerine bir süre ara verip çiftliği denetlemek için geldiğinde, çiftlikteki işlerin tamamlanmamış olduğunu görünce bu durumun sorumlusu olarak *villicus* yanına çağırır ve işlerin neden bitmediğini ve ne zaman bitirileceğini sorardı. *Villicus* zaman zaman efendisine kölelerle ilgili şikayetlerde bulunurdu. Varro’nun aktardığı bir öyküye göre *villicus* bu olumsuzlukların sebebi olarak efendisine kölelere hâkim olamadığını, hava şartlarının kötü oluşunu, kölelerin devlet işlerinde çalışmak için kaçtığını söylemiştir.¹⁷⁶

¹⁷¹Blair, 1833, **a.g.k.**, s.135.

¹⁷²Deighton, 1999, **a.g.k.**, s. 13- 30.

¹⁷³Antik Roma’da zengin iş adamlarına ait ve köle gücü ile işletilen büyük çiftlikler.

¹⁷⁴Burks, 2008, **a.g.k.**, s.21.

¹⁷⁵Cicero (2014). *Devlet Üzerine*. (Çev: C. Cengiz Çevik), İstanbul: İthaki Yayınları, s. 149.

¹⁷⁶Varro (2021). *Ziraat İşleri*. (Çev: A. Doğan Hanegelioglu), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 81. Columella’nın kölelere ilişkin tavsiyesi tarımsal üretimin ve ekonomik üretkenliğin artırılmasıdır. Columella’ya göre insan doğası gereği istemeyerek yaptığı işlerde üretken olamaz. Kölelerin nasıl istekli hale getirileceğinin fark edilmesi ve iyi performansları karşılığında ödüllendirilmeleri gerektiğini

Cato, bir villicusun görev ve yükümlülüklerini birinci ağızdan şöyle aktarmaktadır: “Çiftliği yönetmek, şenlik düzenlemek, çiftliği korumak, efendi ve ailesini korumak. Villicuslar bu görevleri yapmakta isteksizseler çalıştırılmazlardı. İyi bir villicus efendisinin ona yaptığı iyiliklerinden dolayı minnettar olmalıdır. Aceleci olmamalıdır. Efendisi ve ailesine karşı nezaketli olmalı, onların diğer kölelere verdiği işleri kontrol etmelidir. Ev halkından daha zeki olduğunu düşünmemelidir. Efendisinden izinsiz çiftliğin mallarını kimseye vermemelidir. Efendisinden herhangi bir şey gizlememelidir. İlk olarak uykudan o uyanmalı, gece evin her yerini kapatıp en son kendisi uyumalıdır.”¹⁷⁷

Roma’daki çiftlikler hakkında yine Cato’dan öğreniyoruz ki iki yüz kırk “iugera”¹⁷⁸ büyüklüğündeki bir çiftlikte bir villicus kesinlikle olmalıydı. Ayrıca; villicusun eşi villica, beş işçi, üç çiftçi, bir domuz çobanı, bir çoban; toplamda on üç insan bütün işleri yapabiliyordu.¹⁷⁹

Çiftlikte villicus ve onun belirlediği bir kişi dışında diğerlerinin dışarıya çıkması yasaktı. Yasak olmasına rağmen dışarıya çıkan kişiler var ise bu durumun sorumlusu olarak efendi villicusdan hesap sorardı. Villicus çiftlikten çıkmak isterse efendiden izin almak zorundaydı.¹⁸⁰

2.4.4.1.2. Agricola (Çiftçi)

Roma’da çiftçiler toplumun bel kemiğini oluşturuyorlardı. Çünkü Roma ekonomisi Krallık döneminden itibaren tarıma dayanmıştır.¹⁸¹ Cato’dan öğrendiğimize göre; Bir Romalı başka bir Romalıyı öveceği zaman, ona “Ne kadar iyi çiftçisin” gibi sözleriyle sesleniyordu. O dönemde bu övgü alınabilecek en büyük övgüydü.¹⁸² Tarımın böylesine önem taşıdığı bir uygarlıkta tarım alanında çalışan kölelere Roma’da diğer mesleklerle göre daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Sınırlar genişledikçe zenginlik kaynağı olan latifundialarda daha fazla köleye ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸³

önermiştir. Bu öneriye karşılık o dönemde bir villicusu bir köle evliliği ile ödüllendirdiği bilinmektedir. Villicus’un, eğer bir eşe sahip olursa, eşinin, onun hayatını düzene sokacağı ve onun da yaptığı işlerde daha hevesli olacağı düşünülmüştür. Columella. Rust. s. 22.

¹⁷⁷Cato. Agr. s. 2,3,5.

¹⁷⁸Antik Roma’da kullanılan ve 1 birimi 2.500 metrekare alana denk gelen arazi ölçüm birimi.

¹⁷⁹Cato. Agr. s. 11.

¹⁸⁰Varro. Rust. s. 81.

¹⁸¹Burks, 2008, a.g.k., s.19.

¹⁸²Cato. Agr. s.1

¹⁸³H S Öztürk (2017). Romada Kölelik. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 55, s. 7.

Varro, Roma’da tarım alanında kullanılan malzemeleri sesli, yarı sesli ve sessiz olarak üçe ayırmaktadır. Sesli malzemelerin köleler, yarı sesli malzemelerin hayvanlar, sessizlerin ise tarım aletleri olduğunu aktarmaktadır.¹⁸⁴ Varro sesli malzemeler olan köleler hakkında şöyle yazmaktadır: *“Köleler genellikle büyük toprak sahiplerinin tarlalarında çalışıyorlardı. Onların başında ise yaşını almış dürüst biri vardı. Çünkü köleler yaşı küçük birinden çok yaşı büyük birine itaat etmeyi tercih ediyorlardı. Bu kişiler sadece kölelere emirler vermekle kalmayıp kendileri de tarlada çalışıyorlardı.”*¹⁸⁵

Çiftliklerde kölelere yapmaları gereken birçok görev verilirdi. Hava şartlarının kötü olması kölelerin çalıştırılmasına engel değildi. Tarlada çalışmasalar bile evleri ve şarap fıçılarını temizlemek, ürünleri taşımak, yama yapmak, evin bacasını onarmak, dışarıya gübre taşımak vb. başka görevler üstlenirlerdi. Yine tarım kölelerinin görevlerinden bazıları, hendeklerin temizlenmesi, yol çalışması yapılması, dalların bağlanması, buğdayın ayıklanması, budama yapılması vb. işlerdi.¹⁸⁶

Cumhuriyetin sonu, İmparatorluğun başında büyük toprak sahipleri ucuza mâl ettikleri ürünlerden büyük kazançlar elde etmiş ve bunun sonucunda ürünlerde çeşitlilik artmıştır. Meyvecilik, zeytincilik ve bağcılık işleri ile uğraşan köleler ortaya çıkmıştır. Çoğu köleler zamanla bu işlerde uzmanlaşarak ayrı bir meslek grubu haline gelmişlerdir.¹⁸⁷

2.4.4.1.3. Tarla/Bağ/Bahçe İşleriyle Uğraşan Köleler

Çiftlikte çalışan köleler arasında “messor” (orakçı), “rancator” (ot biçici), “faenisector” (çim biçici), “viridiarius” (çim bakıcısı), “frondator” (yaprak süpürücü), “sartor/sarritor” (tırmıkçı), “foeniseca” (tırpancı), “occator” (kesek kıran köle), “arator” (saban süren köle), “putator” (budayıcı), “topiarius” (ağaç budayıcı), “hortulanus/olitor/serv. a abhortorum cultura” (bahçıvan), “serv. qui curabat sterquilina et latrinas” (tezek/gübre toplayıcısı), “saltuorius” (ormancı) vardır. Bu köleler tarlalarda, bahçelerde bulunan hendekleri, otları, çimleri temizler, yerlere dökülen yaprakları süpürürdü. Bunun yanı sıra çimleri biçer, çapa yapar, dallarda bulunan dikenleri temizler, böğürtlenleri, ağaçları budarlardı. Köleler tarım işlerinde tırmık ile kabartılmış toprağın taşını, çöpünü ayıklar, orak ile ekinleri, buğdayları biçerlerdi.¹⁸⁸

¹⁸⁴Varro. Rust. s. 82.

¹⁸⁵Varro. Rust. s. 83.

¹⁸⁶Cato. Agr. s. 1,2,10.

¹⁸⁷Demircioğlu, 2019, a.g.k., s. 194.

¹⁸⁸Cato. Agr. s. 21.; Varro. Rust. s. 90.

2.4.4.1.4. Olivitor (Zeytin bakıcısı)- Vinitor/Vindemiator/Vindemitor (Bağ bakıcısı)

Çiftlikteki en önemlilerinden biri de zeytin ve bağ bakıcılığıdır. Çünkü Romalıların yaşamında zeytin yağı ve şarap büyük önem taşımıştır. Cato'nun aktardığına göre; Olivitorun görevleri zeytinleri yirmi beş, otuz adım arayla dikmek, sonbaharda hendek açmak, gübre ekmek, zeytini zamanında kaldırıp, kaplara koymaktır. Olivitorlerin bu işlerini eksiksiz yaptıklarında zeytinler daha taze ve kaliteli olurdu. Bu zeytinlerden daha kaliteli zeytinyağı elde edilirdi. Çünkü yerde uzun süre kalan zeytinler çürürdü.¹⁸⁹

Görsel.5 Üzüm toplayan köleler.¹⁹⁰

Cato'ya göre 100 iugera'lık üzüm bağında çalışanlar şu şekilde olmalıdır: “Bir bekçi, bir hizmetçi, on işçi, bir çiftçi, bir katırcı, bir söğütlük çalışanı, bir domuz çobanı, toplam on altı insan, iki sığır, iki yük eşiği (biri değirmen için).” Vinitorların görevleri; üzüm bağlarını korunaklı bir biçimde iki karış yüksekliğinde çitlerle çevrili tarlaya dikmek, asmaları budamak, dalları bağlamak, üzümleri mümkün oldukça yüksekte yetiştirmek, asmanın toprağını bellemek, eski dalları budamak, toprağı tırmıklamak, ilk baharda asmaları aşılama, şarap yapımı için üzümleri sıkma şeklinde sıralanmaktaydı.¹⁹¹

¹⁸⁹Cato. Agr. s. 22.24.

¹⁹⁰<https://www.guadoalmelo.it/en/the-wonderful-palaemons-vineyard-and-other-vintners-stories-at-the-ancient-rome-times/> .09.10.2022.

¹⁹¹Cato. Agr. s. 23-41.

2.4.4.2. Çiftlik Hayvanlarıyla İlgilenen Köleler

Çiftliklerde büyükbaş hayvanlar ile ilgilenen köleler vardır. Bunlar; “*bubulcus/profectus/superjumentarius/custos armenti*” (sığır bakıcısı/sığır güdücüsü), “*fartor mansuetarius*” (hayvan terbiyecisi), “*pecori praefectus*” (baş çoban), “*pastor/ovilio/ opilio*” (çoban), “*jugarius*” (öküz çekici), “*virvicarius*” (kısırlaştıran çoban), “*caprarius*” (keçi güdücüsü), “*equisio/ equisio magister/ agaso/junctor*” (at bakıcısı/ at eğitmeni/seysis), “*gregarius*” (at çobanı), “*pecoris magister*” (hayvan terbiyecisi) “*domitor ursarius*” (ayı bekçisi), “*tansor ovium*” (koyun kırpıcısı), “*subulcus/porcarius*” (domuz çobanı), “*ursarius*” (ayı bakıcısı), “*serv. a cura canis*” (köpek bakıcısı), “*asinarius*” (eşek sürücüsü) işleri yaparlar. Köleler, genellikle çiftliklerde bulunan hayvanların her türlü bakımlarından, beslenmelerinden, temizlenmelerinden ve sağlıklarından sorumludurlar. Özellikle *bubulcus* (sığır bakıcısı), *jugarius* (öküz çekici) çiftlikte başka iş yapmaz, sadece kendisine verilen hayvanlarla ilgilenirdi. Onları otlatmaya götürür, dönüşte yine onlarla ilgilenir, yemlerini verir, sığırları tımarlardı. Varro’dan öğrendiğimize göre bu iş kölelerin de hoşuna gitmiştir. Çünkü kısa süreliğine de olsa çiftlikten uzaklaşabilmiş ve kendilerini özgür hissetmişlerdir. Ayrıca çiftlikteki çoğu işlerden muaf tutulmuştur, fazla yemek ve fazla giyecek almışlardır. Bu nedenle *bubulcus* işine dört elle sarılmıştır.¹⁹²

Köleler yine çiftlikteki önemli hayvanlardan olan atlarla da ilgilenirlerdi. *Equisio* (at bakıcısı) atlarla ilgilenir, bakımlarını yapar, yemler, sular, tımarlar ve efendisinin istediği zaman kullanabilmesi için hazır hale getirirdi.¹⁹³

Roma’da kölelerin görevleri arasında efendilerine ait kanatlı hayvanlara bakıcılık yapmak da vardır. Kümeslerde bulunan tavuklar, kazlar, ördekler, kuşlar vb. kanatlı hayvanların sorumlulukları kümes ve kuşhane bakıcısınınındı. Ayrıca “*curator*” (kaz bakıcısı), “*altiliarius*” (kuş bakıcısı) kümese gelinciklerin girmesine de engel olmaya çalışırlardı.¹⁹⁴

Varro’dan öğrendiğimize göre bakıcıları yaşadıkları yer kümes ve kuşhaneye yakın, büyük bir oda olmalı ve odayı kümese bağlayan bir kapı bulunmalıdır. Ayrıca çiftliğe alınacak hayvanların alımıyla da köleler ilgilenmekteydiler. Efendi, bakıcıya hayvan satın

¹⁹²Cato. Agr. s. 21.; Varro. Rust. s. 84.

¹⁹³Apul. Apo. s. 355. Yük taşımak için öküz, sığır vb. büyükbaş hayvanları kullanmışlardır. Ancak atları kullanmamışlardır. Çünkü Romalılar atların asil hayvanlar olduklarını düşünmüşlerdir. Eğer atını yük taşımak için kullanan biri olursa, atını böyle bir işte kullandığı için hoş karşılanmamıştır. Sen. Brev. s. 72.

¹⁹⁴Varro. Rust. s. 212.

alırken onların besili ve beyaz olmasına dikkat etmesini emreder çünkü hayvanların kendilerine benzer hayvanlar dünyaya getirdikleri düşünülmektedir.¹⁹⁵

2.4.4.3. Çiftlikteki diğer işlerle uğraşan köleler

2.4.4.3.1. Molitor (Değirmenci)

Roma'da kölelerin yaptıkları işlerden biri de değirmenciliktir. *Molitor*ların görevi değirmenlerde çalışarak buğday öğütmektir.¹⁹⁶

2.4.4.3.2. Conduş (Depo bekçisi)

Çiftlikteki önemli alanlardan bir tanesi de ürünlerin depolandığı yerlerdir. Depoların sorumluluğu *Conduş*undur. Cato bir “*conduş*”un görevlerini şöyle aktarır: “*Conduş*’un görevleri; ambarı ve zeytin sıkım odasını korumak, giriş ve çıkışları sürekli teftiş etmek, ambarın içerisinde temiz ve düzenli olup olmadığını kontrol etmektir. Ayrıca sıkım odasındaki bronz kapların zeytinyağı için kullanılmadığını da denetlerdi. Çünkü bronz kap yağın tadını bozardı. Diğer bir görevi ise sıkım odasındaki kapların temiz tutulduğunu, zeytinlerin iyi işlendiğini ve kurutulduğunu kontrol etmektir.”¹⁹⁷

2.4.4.3.3. Tabellarius/Cursor/Viator/Anteambulo/Anteambulatrix (Ulak/Haberci)

Roma'da kölelerin yaptıkları işlerden biri de iletişimi sağlamak ve yazılan mektupları gönderilmesi gereken yere götürmektir. Buna örnek olarak; Caesar’ın Galya seferi sırasındaki bir olayda rastlanmaktadır.¹⁹⁸

2.4.4.3.4. Mulio (Katır binicisi)

*Mulio*ların görevi katırlarla eşya taşımaktır. Varro’dan öğrendiğimize göre 100 iugerum büyüklüğündeki bir üzüm bağı için bir *mulio* yeterli olmuştur.¹⁹⁹

2.4.5. Ticari İşlerde Çalışan Köleler

Bazı köleler ticari anlamda çok başarılıydılar. Savaş esiri olarak ele geçirilmiş kölelerin çoğu aslında daha önceki hayatlarında ticaret ile uğraşmışlardı.²⁰⁰ Roma’nın bazı hukuk kuralları, zengin olan Romalıların ticari faaliyetlerini kısıtlıyordu. Bu nedenle efendiler ticaret işlerinde kendilerine itaat eden köleleri çalıştırıyorlardı. Zanaat ve ticaret

¹⁹⁵Varro. *Rust.* s. 212-217.

¹⁹⁶Apul. *Apo.* s. 509.

¹⁹⁷Cato. *Agr.* s. 66-67.

¹⁹⁸G J Caesar (2006). *Gallia Savaşı*. (Çev: Furkan Akderin), İstanbul: Alfa Yayınları, s. 166. Cicero’nun bulunduğu ordugâha sığınan Vertico adındaki soylu, Ceaser’a durumları hakkında bilgi vermek ve yardım istemek için yazdığı mektubu bir köle vasıtasıyla göndermiştir. Köle bu görevi yerine getirirse efendisi tarafından azat edilecektir. Köle bir şekilde mektubu ulaştırmış, Ceaser, Cicero’ya yardım amacıyla yola çıkmıştır.

¹⁹⁹Varro. *Rust.* s. 85.

²⁰⁰Karaaslan, 2017b, **a.g.k.**, s. 42.

işleri Roma vatandaşları tarafından bizzat yapılan bir iş değildi. Ya köleler ya da azatlılar tarafından yapılırdı. Bu işlerden elde edilen gelirler ise kölenin efendisinin ya da azatlının eski efendisinin olurdu.²⁰¹

2.4.5.1. *Magister Navis (Gemi Kaptanı)*

Gemi kaptanı şeklinde tercüme edebileceğimiz “*magister navis*” kendi işini yapan ya da bir başkası adına çalışan denizcilikle uğraşan köleleri kastetmektedir. Magister Navisler, *pater familias* tarafından belirlenmekteydi. Konu hakkında Gaius şöyle yazmaktadır; “...*efendi, aile evladını veya kölesini magister navis olarak tayin ederse...*”²⁰² Ancak köle *magister navis*lere değerli yük ve para gibi büyük sorumluluğu olan nakliye işlerinin verilmesine rastlanmaktadır.²⁰³

Digesta’nın bir bölümünde ifade edildiği üzere, bir *magister navis* olmanın belirli şartları vardır. *Magister navis*’in hangi durumda olduğu, özgür veya köle olup olmaması, köleyse, “*exercitor navis*”in (gemi eğitmeni) veya bir başkasının kölesi olup olmaması önemli birer kıstastır. Ayrıca, sorumlusunun onu tayin eden kişi olması koşuluyla kaç yaşında olduğuna bakılmaksızın *magister navis* olabilmektedir.²⁰⁴

2.4.6. Kamusal Alanda Çalışan Köleler

Roma’da kölelerin çalıştırıldığı alanlardan biri de kamu hizmetleridir. Devlete bağlı olan bu köleler, genellikle köprülerin, yolların, kamu binalarının yapımında ve kamuya bağlı madenlerde çalıştırılmışlardır. Kamu alanlarında kölelerin yaptıkları işler; *Calculator* (muhasebeci), *Logograph* (avukat), *Salictarius* (bekçi), *fossor* (lağımçı/kazıcı), *parculator* (koruyucu), *indagator* (araştırmacı) ve *epistates- curator* (denetleyici), şeklinde belirtilebilir.²⁰⁵

2.4.6.1. Bürokraside çalışan köleler

Köleler, birçok farklı alanda çalışmışlardır. Ancak kölelerin en ilginç ve dikkat çeken kullanım alanlarından biri idari alandır. Çünkü köle statüsünde olan bir insanın devletin ve efendisinin resmi işlerinde görev alması alışılabilir bir durum değildir.

²⁰¹Demircioğlu, 2009, **a.g.k.**, s. 194.

²⁰²“...*pater dominusve filium servumve magistrum navi praeposuerit... quin atiam licet extraneum quisque magistrum nvi praeposuerit, sive servum sive libeum, tamen ea praetoria actio in eum redditur...*”. Gai.Inst: 4.71.

²⁰³Küçük, 2007, **a.g.k.**, s.80.

²⁰⁴“Cuius autem condicionis sit magister iste, nihil interest, utrum liber an servus, et utrum exercitoris an alienus: sed nec cuius aetatis sit, intererit, sibi imputaturo qui praeposuit.”. D.14.1.1.4 (ULPIANUS libro XXVIII ad edictum) Yukarıdaki metinden anlaşıldığı gibi özgür ya da köle olan kişi *magister navis* olabilir. Ayrıca kişinin yaşı da önemli değildi. Ancak hak ehliyeti olmayan kişi *magister navis* olarak atanırsa onu tayin eden kişi sorumlu tutulurdu. Küçük, 2007, **a.g.k.**, s.80.

²⁰⁵Saydam, 2017, **a.g.k.**, s. 83.

Köleler, bu alanda yönetici olmasalar da alt kademelerde genellikle yönetici yardımcısı rolü oynamışlardır. Cumhuriyet döneminde köleler; kâtip, muhasebeci, bekçi, veznedar, hatip gibi işleri yapmışlardır. Kölelerin bu işlerde kullanılması Geç İmparatorluk Döneminde yoğunlaşmıştır. Çünkü o dönemde savaşlar sonucunda elde edilen esirler arasında nitelikli, okuma-yazma bilen ve önceki yaşantılarında bu alanda çalışmış insanlar da vardır.²⁰⁶

2.4.6.2. Logograph (Arzuhalci/Avukat)

Krallık döneminde “*iuris consulti*” (hukukçular) üst sınıflardaki insanlar arasından seçilmiştir. Cumhuriyet döneminin sonunda ise orta sınıf insanlar da bu mesleği yapabilen kişiler arasına girmişlerdir. Hukukçular, hukuk alanında eserler yazan ve hukuk dersleri veren kişilerdir.²⁰⁷

Hukukçuların ücreti çok düşüktür. Hatta hukuk öğretenler ücret karşılığında çalışmaz, belirli dönemlerde öğrenciler tarafından kendilerine *honor* verilirdi. Eğer öğrencileri ödeme yapmazlarsa kendileri ücret isteyemez ve dava edemezlerdi. Çünkü *honor* almak ne kadar onurlu bir davranış ise ücret alamadığı için mahkemeye başvurmak da onlar için bir o kadar onursuz bir davranış olarak düşünülmekteydi.²⁰⁸ Hukukçuların en çok bilinen çalışma alanı mahkemelerde avukatlık yapmak olmasına rağmen bu iş üst sınıftakiler yerine genellikle hitabet yeteneği kuvvetli köleler tarafından yapılmıştır. Köleler ve yoksul halk için avukatlık devlet hizmetinde görev alabilmek ve çok para kazanmak için bir basamak olarak görülmüştür. Bu nedenle Roma’da avukatlık üst sınıflardan ziyade eğitilmiş kölelerin çalıştırıldığı bir meslektir.²⁰⁹

Avukatların genel olarak görevleri, mahkemede tarafların neler söylemesi gerektiğini yazarak ezberletmek, tarafların mahkemede söyleyeceklerini unutmaları ya da şaşırmaları ihtimaline karşı mahkemeye katılmaktır. Vatana ihanet, anne-babaya saygısızlık, ahlaka aykırı hareket etmek vb. olaylar içerisinde bulunan kişilere avukatlık yapılmazdı. Mahkeme sırasında hakaret etmek, kavga çıkarmak yasaktı. Bu şartlar dışında tarafların konuşmasının bir zamansal sınırı yoktu. Ancak zamanla konuşma süresi

²⁰⁶Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 42. Tacitus’dan öğrendiğimize göre İmparator Tiberius’un (h. İS 14-37) Passienus adında hatip ve kâtip bir kölesi olduğundan ve bu kölenin çok kurnaz olduğunu aktarır. Tac. Ann. s. 255.

²⁰⁷Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 695.

²⁰⁸Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 695.

²⁰⁹Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 696.

üç saat ile sınırlandırıldı.²¹⁰ Romalıların retorik ve dil bilgisi konusunda Hellen köle ve azatlılardan ders aldıkları bilinmektedir.²¹¹

2.4.6.3. Agrimensor (Kadastro uzmanı)

Roma’da arazi ölçümü yapan köleye “*agrimensor*” adı verilirdi. Arazinin ölçülmesi sadece mühendisler tarafından değil, dini bir faaliyet olarak zaman zaman kahinler tarafından da yapılırdı. Cumhuriyet dönemi Roma hukukçularına göre arazi ölçümü meslek olmaktan ziyade, *honor* alınabilecek bir yardım olarak görülmüştür. Roma’da bu işi yapan kölelere saygı duyulurdu.²¹²

2.4.6.4. Calculator (Muhasebeci)

Calculator olan köleler, kamu kölesi ya da özel köleler olarak çalışabiliyorlardı.²¹³ Roma’da kamuya ait topraklar kiraya verilir ve ödeme tarihlerinde kira bedelleri toplanırdı. Kamu görevlisi olan *calculator* ödeme yapacakların listesinden kira bedelleri ödeyenlerin isimlerini silmek ve toplanan kiralari muhafaza etmekle görevliydi.²¹⁴

2.4.6.5. Pictores- Statuarius (Ressam – Heykeltıraş)

Roma’da güzel sanatlar, resim ve heykel gibi özgür insanların yapabileceği işler genellikle köleler ve azatlı köleler tarafından yapılmıştır.²¹⁵

2.4.6.6. Hadım köleler

Dışarıdan alınan hadım kölelerin görevi bir kişinin imparator ile görüşmesini sağlamak ya da bu görüşmeyi engellemek. İmparatoru görmek isteyen kişi, bazen hadıma rüşvet vermek zorunda kalıyordu.²¹⁶

2.4.6.7. Salictarius (Bekçi)

Kolluk kuvvetleri (*diogmites*) hür vatandaşlardan, azatlılar ya da kölelerden oluşturulan küçük bir birlik şeklinde, “*eirenarkhes*”ler ya da “*paraphylaks*”ların emrinde kırsal alanda devriye gezerek, güvenliği sağlarken, kamu kölelerinden olan *salictarius*lar, kentlerde hırsızları ve kaçakları yakalamak, mahkumları gözetmek ve kentin güvenliğini sağlamakla görevliydi. Pontus et Bithynia Eyaleti Valisi Plinius, İmparator Traianus’a (h. İS 98-117) mahkumları gözetleme görevini kamu kölesi olan bekçilerin mi yoksa

²¹⁰E. Yılmaz (1995). Bir Meslek Olarak Düünden Yarına Doğru Avukatlık. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), s. 193-194.

²¹¹Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 696.

²¹²Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 697.

²¹³Wiedemann, 1981, **a.g.k.**, s. 163.

²¹⁴Aristoteles (2012). *Atinalıların Devleti*. (Çev: Ari Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 56.

²¹⁵Visky, 1974, **a.g.k.**, s. 699.

²¹⁶Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 42.

askerlerin mi yapması gerektiği hususunda bir mektup yazmıştır. İmparator'dan “eyalette, mahkûmlara kamu hizmetlerindeki köleler aracılığıyla bekçilik edilmesi alışkanlığının korunması” cevabını almıştır.²¹⁷ Kamu görevlisi olarak çalışan köle bekçilerin bir başka görevi ise şehirlerde bulunan su kanallarını ve kemerlerini korumaktır.²¹⁸

2.4.6.8. *Virgiles (İtfayeci)*

Çıkan yangınların söndürülmesinde görev alan kölelerdir. Suetonius'dan aktarılan bilgiye göre “İmparator Claudius, Aemiliana Mahallesi'nde çıkan yangın söndürülemediğinde, iki gece “*diribitorium*”da²¹⁹ kalmış, askerler ve *virigles*ler yetersiz kalınca, kamu görevlileri aracılığıyla kentin her yanından halkı yardıma çağırması, önlerine para dolu sandıklar koyduktan sonra, her bir kişiye yaptığı iş karşılığında hak ettiği ödülü sunarak yardım etmeleri için zorlamıştır.”²²⁰

2.4.6.9. *Carnifex (Cellat)*

Kamu görevlisi olan *carnifex*in görevi, mahkemeler sonucunda ölüm cezası alanları ya da imparatorun ölüm emri verdiği kimseleri öldürmektir.²²¹

2.4.7. Eğlence Alanında Çalışan Köleler

Roma'da eğlence alanın erkekler kadar genellikle kadınlar da çalışmaktaydı. Bu alanın içinde dansçılık, oyunculuk, şarkıcılık, *prostituoluk* meslekler vardır.²²²

2.4.7.1. *Tiyatro da çalışan köleler*

Roma toplumunun temel değer ve kültürel zenginliklerini ortaya koyan tiyatro önemli bir eğlence alanıdır. Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk dönemlerinde Roma'da eğlence alanında çoğunlukla köleler görev almıştır. Köleler tiyatronun önünde ve arkasında hizmet etmektedirler.²²³ Sahne önünde görev alan “*histrio*” (aktör), “*comedus*” (komedyen), “*salator*” (dansçı), “*funirepus*” (ip dansçısı), “*pantomimorum artifex*” (pantomim sanatçısı) sanatsal meslek grupları bulunmaktadır. Sahne arkasında ise “*velarius*” (perde bekçisi) gibi görevliler vardır.²²⁴

²¹⁷Öztürk, 2017, **a.g.k.**, s.10. *Salictarius*lar sadece kamu kölesi olarak değil, özel köle olarak da bu mesleği yapmaktadır. Ovidius'un aktardığına göre; Roma'da bir efendi, karısının onu aldattığını düşünmüş ve eşinin odasına birini alıp almadığını takip etmesi için *salictarius* görevlendirmiştir. Ovidius (1994). Aşk Sanatı. (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul: Payel Yayınevi, s.110.

²¹⁸Luciani, 2022, **a.g.k.**, s. 250.

²¹⁹Campus Martius'taki büyük bina; başlangıçta oy kullanmakta ve sayımında kullanılırken sonradan halka yiyecek dağıtımı ve asker maaşlarının ödenmesi amacıyla kullanılmıştır.

²²⁰Suet. *Clad.* s. 268.

²²¹Suet. *Ner.* s. 317.

²²²Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 167.

²²³Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 50-51.

²²⁴Blair, 1833, **a.g.k.**, s.136. Roma imparatorları da bu alana değer vermişlerdir. Halkın bu eğlence alanı için birçok tiyatrolar yaptırmışlardır. Ancak Suetonius'un belirttiğine göre tiyatro gösterilerinde İmparator

2.4.7.2. *Balneator (Hamamda çalışan köleler)*

Eğlence alanında incelediğimiz yerlerden biri de kölelerin çalıştığı halk hamamlardır. Roma’da vücut temizliği çoğunlukla hamamlarda yapılırdı. Hamamlardaki işlemlerin maliyeti yüksekti ve hamamda çalışan köleler ve azatlıların görevi banyo yapanlara masörlük, yağcılık ve hoşkoku sürme hizmeti vermektir.²²⁵ Efendiler kişisel kölelerine ya da hamamda çalışan kölelere kendilerini temizletiyorlardı.²²⁶

2.4.7.3. *Gladiator (Gladyatör)*

*Gladiator*ler arenada yapılan gösterilerde ölümüne savaşan kölelerdir.²²⁷ *Gladiator*ler, Cumhuriyetin sonu imparatorluğun erken dönemlerinde çok çeşitli bölgelerden Roma’ya getirilmişlerdir. Bunların bazıları tanınmış ailelerin oğulları, bazıları eğitmenler ama büyük çoğunluğu savaş esiri ve köleliğe mahkûm edilen ağır suçlulardır. *Gladiator*ler penceresi küçük hücrelerde yaşıyorlardı ve sıradan bir hayatları vardı. Öncelikle fiziksel olarak güçlü olmak, kendilerini zinde tutmaları için her gün çalışmak ve mutlaka bir silahı iyi kullanmak zorundaydılar. Herhangi bir hata yaptıklarında ağır kırbaç cezaları uygulanırdı. Yemeleri için verilen arpa lapasını kendi aralarında paylaşarak yerlerdi.²²⁸

Caesar, çıktığı seferler sonrasında elde ettiği ganimetlerle Roma’da bir forum yaptırmıştır. Amacı halkı eğlendirmek ve kızının anısına bir şölen düzenlemektir. Öte yandan eğitmenler, bu eğlenceler sırasında dövüşenler *gladiator*leri çok sıkı bir şekilde eğitmişlerdir. Caesar için şölendeki en iyi gösteri, *gladiator*lerin olmalıydı. Bu nedenle halkın istediği *gladiator*leri zorla da olsa getirtmiştir. Deneyimsiz *gladiator*lere ise

Tiberius selefinden daha zıt bir karakter sergilemiştir. Augustus tiyatro gösterilerine katılmayı ne kadar seviyordu ise, Tiberius da bir o kadar nefret etmiştir. Saltanatı boyunca bizzat herhangi bir tiyatro gösterisi düzenlenmemiş, başkasının düzenlediklerine de çok nadir katılmıştı. Hatta bir pandomim sanatçısı olan kölesi Actius’u azat edince kendisine herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Suet. *Tib.* s.188. Yine Suetonius’dan edinilen bilgiye göre Tiberius, Iuppiter Heykelinin yanında dururken tragedya oyuncusu Apelles’e kendisinin mi yoksa tanrı Iuppiter’in mi daha büyük olduğunu sormuş, adam hemen cevap veremeyince, onu kamçılarlatmış, bu arada da inleyerek yakaran Apelles’in sesini çok güzelmiş gibi övmüştür”. Suet. *Tib.* s. 232.

²²⁵Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 45.

²²⁶Deighton, 1999, **a.g.k.**, s. 50. Hamama giriş ücretli olduğu için çoğu kişi sadece giriş ücretini ödüyor, kendi temizliğini kendisi yapmak zorunda kalıyor ya da arkadaşlarına kendilerini temizletiyordu.

²²⁷K Gürten (2014). Roma Hukuku’nda Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Yaralanmalar ve Ölüm Nedeniyle Hukuki Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1), s. 184.

²²⁸Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 47. Roma’da birçok köle isyanı ortaya çıkmıştır. Bu isyanların en ünlüsü *gladiator Spartacus*’ün başlattığı isyandır. *Spartacus*, *gladiator* okulundaki arkadaşlarını İ.Ö.73 yılında isyana yönlendirdi ve emrinde doksan bin köle ile Roma ordusu ile savaştı. Bu sayı aslında kölelerin potansiyel gücünü göstermek adına önemlidir. Ancak *Crassus* (İ.Ö.115–İ.Ö.53) tarafından İ.Ö. 71 yılında isyan bastırıldı.

eğitmenlerden değil, Roma atlılarından hatta silah eğitimlerini bizzat senatörlerden aldirtmıştır.²²⁹

*Gladiator*ler her mücadeleden önce ziyafete katılırlardı. Müsabaka günü halktan *gladiator*leri görmek isteyen olursa, onları hücrelerinde ziyaret etmelerine izin verirdi. *Gladiator*ler her müsabakadan önce imparatoru selamlarlardı. Bu eylem *gladiator*lerin ölümlü olduklarını kabul ettiği anlamına gelmektedir. Bir *gladiator* mağlup olmasına rağmen hayatta kaldıysa onun hayatı seyircilerin ve imparatorun merhametine kalmıştır. Ayrıca *gladiator* onlardan hayatının bağışlanmasını isteyebilirdi. Bağışlanma isteği kabul edilmezse rakibi hemen onu orada öldürürdü. Bir *gladiator* tüm bu zorluklara rağmen hayatta kalmayı başarır, eğer özgürlüğünü kazanabilir ya da pahalı hediyelerle ödüllendirilebilirdi.²³⁰

Halka, farklı gösteriler sunmak için *gladiator*ler, zaman zaman yabani hayvanlar da dövüştürülmüşlerdir. Seneca'nın bu konuda bilgi verdiği bir pasajda: “*Onca zavallı insanlar yığınlar halinde, farklı bir gökyüzü altında doğmuş vahşi hayvanların önüne atılmıştır.*”²³¹ demektedir. Çünkü Roma halkını böyle gösteriler heyecanlandırıyordu. *Gladiator*lerin oyununun günü açıklanınca, aradaki diğer gösterileri günlerinin hemen geçip gitmesini isterlerdi. Bu nedenle imparatorlar bu gösterilere daha fazla önem vermişlerdir.²³²

Özellikle İmparator Vitellius (h. İS 69-69)'un Asya kökenli olan azatlısı ile gençlik yıllarında yakın ahlak dışı ilişkide bulunması, *gladiator* ile imparator arasındaki ilginç bağlardan birine örnek olarak gösterilmektedir. Ancak zamanla bu ilişkiden sıkılan Asyalı, oradan kaçmıştır. Yıllar sonra onunla Puteoli'de karşılaşan Vitellius, önce onu zincire vurmuş, daha sonra *gladiator* eğitimcisine satmıştır. Ancak *gladiator* gösterilerinin kapanışında sahneye çıktığını görünce pişman olmuştur. Bu doğrultuda onu hemen yanına almış ve azat etmiştir.²³³

Gladiator oyunları İmparator Honorius (h. İ.S.393-423) dönemine kadar devam etmiştir.²³⁴ Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bile, insanların vahşi hayvanlar önüne çıkarılmasından vazgeçilmemiştir. Hatta, kaderin bir cilvesi olarak, bu barbarca uygulamanın tasfiyesi, Romalıların “*Barbar*” olarak adlandırdıkları

²²⁹Suet. *Iul.* s.39.

²³⁰Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 48.

²³¹Sen. *Brev.* s. 64.

²³²Sen. *Brev.* s. 69.

²³³Suet. *Vit.* s.371.

²³⁴Türkoğlu, 2005, **a.g.k.**, s. 250.

kavimlerden Ostrogot Kavmi Kralı Theoderic (h. İS493-526) tarafından gerçekleştirilmiştir.²³⁵

2.4.7.4. *Prostitutio (Fahişelik)*

Tarihin en eski mesleklerinden biri olarak nitelendirilen fahişelik, Roma döneminde de popüler uğraşlardan biri olarak görülmekteydi. Para karşılığında seks yapmak fahişelik olarak adlandırılırdı. Özellikle fahişelik mesleğini yapan kadın köleler, sahibine çok büyük paralar kazandırıyorlardı.²³⁶ Roma’da fahişelik hukuki ve toplumsal olarak kabul edilen bir kurumdur. Bu meslekten devlet tarafından ciddi miktarda vergiler alınmaktaydı.²³⁷

Roma’da Cumhuriyet döneminin sonu İmparatorluk döneminin başlangıcında fahişelik sadece kadınların ya da kölelerin yaptığı bir meslek değildi. Özgür Romalı erkekler de bu işi yapabiliyordu.²³⁸ Fahişe, işinden vazgeçip vücudunu satmayı bıraksa dahi fahişe olarak anılmaya devam ederdi.²³⁹

Roma’da aileleri tarafından istenmeyen ve kölelerin dünyaya getirdikleri bebekler, efendileri tarafından fuhuş yapması için yetiştirilmişlerdir. Efendisi bebeği yetiştirip, onu fuhuş yapabileceği yaşa kadar bakıp büyütmüş, büyüdükten sonra onu geneleve satmıştır.²⁴⁰

Görsel. 6 Pompeii’deki genelevden bir duvar resmi.²⁴¹

²³⁵Türkoğlu, 2005, **a.g.k.**, s. 250- 251.

²³⁶Burks, 2008, **a.g.k.**, 62.

²³⁷Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 167.

²³⁸Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 62.

²³⁹Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 62.

²⁴⁰Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 63.

²⁴¹<https://arkeofili.com/pompeiide-calisan-seks-iscilerinin-hayati-nasildi/>. 09.10.2022.

Fuhuş genellikle tavernalarda, hamamlarda ve genelevlerde yapılırdı. Genelevlerin başında “*lenos*” (muhabbet tellalı) vardı. Bu kişi kadınları satın alıp para karşılığında pazarlıyordu. Fahişeler kapalı bir hayat yaşıyorlardı. Dışarıya çıkmalarına izin verilmiyor ve deyim yerindeyse hücreye benzer küçük odalarında bir mahkûm hayatı yaşıyorlardı. Fuhuştan kazanılan tüm parayı *lenos* alırdı ve fahişelerin sadece temel ihtiyaçları karşılanırdı.²⁴²

Fahişeler yukarıda adı geçen mekanlar dışında, saraylarda, özel malikanelerde de çalışıyorlardı. Suetonius’un aktardığına göre Tiberius, *Capreae*²⁴³ Adası’ndaki gözden uzak evinde şehvet duygularını gizlice yaşayacağı küçük konuk odaları tasarladı. Buraya farklı yerlerden cinsel ilişkide değişik yollar deneyen fahişe genç kızlar ve erkekler getirtmiştir.²⁴⁴

Roma’da çok farklı şehirlerden gelen yabancı köle fahişeler vardır. Köle fahişeler pazarlarda açık arttırma ile satılmaktaydı. Çoğunlukla genelevlere satılan fahişeler, günlük hayatta yaptıkları ağır makyaj ve giydikleri kıyafetler ile kolaylıkla Romalı saygın kadınlardan ayırt edilirdi. Ayrıca fahişeliğin en olumsuz yanlarından biri de şüphesiz ki bu kişileri bekleyen cinsel hastalıklar olmuştur.²⁴⁵

2.4.8. Kolluk Kuvvetlerinde Çalışan Köleler

2.4.8.1. Orduda çalışan köleler

Köleler, Roma ordusunda da görev almışlardır. Ordudaki görevleri genellikle Roma askerine hizmet etmek ve donanmalarda kürekçi olarak çalışmaktır. Ordudaki kölelerin isyan tehlikesi olduğu için onlara silah verilmezdi.²⁴⁶

Orduda görev alan bu köleler, bazı acil durumlarda asker olarak da görevlendirilirdi. Asıl ordu yetersiz kaldığında, bazen sadık kölelerden oluşan ordunun

²⁴²Burks, 2008, **a.g.k.**, 62-63.

²⁴³Capri Adasının Latincesidir. Keçi Adası demektir.

²⁴⁴Suet. *Tib.* s.186. Suetonius’un aktardığına göre İmparator Nero’nun annesi Agrippina’ya karşı cinsel arzusu vardı ve bu nedenle annesi Agrippina’ya olan benzerliğiyle ünlü olan bir fahişeyi odalıkları arasına almıştır. Buna rağmen annesiyle aynı tahtırevanda bulundukları vakit, annesinin elbiselerindeki lekelerden dolayı doğa dışı ilişkiye girdikleri söylentileri de yayılmıştır. Suet. *Ner.* s. 310.

²⁴⁵Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 167.

²⁴⁶Burks, 2008, **a.g.k.**, s. 54-55. Suetonius’dan öğrendiğimize göre İmparator Caligula Ren Irmağı’nın ötesine ilerlerken, birisinin, herhangi bir yerden düşman ortaya çıkacak olursa, büyük bir kargaşa ve korku yaşanacağını söylemesi üzerine, çabucak bir ata atlamış ve hızla köprülerin olduğu yana ilerlemiştir. Oranın, ordunun yüklerini taşıyan kölelerle dolu olduğunu görünce, gecikmeye dayanamadığı için, köprünün öbür tarafına omuzlar üzerinde elden ele götürülmüştür. Suet. *Calig.* s. 244.

kullanıldığı da olmuştur.²⁴⁷ Azat edilen köleler orduda asker olarak görev almıştır ancak özgür doğanlarla aynı statüye ve silahlandırılmaya sahip olamamıştır.²⁴⁸

2.4.8.2. *Armiger (Zırh Taşıyıcı)-Galearius (Kask taşıyıcı)*

Roma’da komutanlar ve şövalyeler savaşa kendilerine ait köleleriyle birlikte gidebilme ayrıcalığına sahip olmuşlardır. Bu kölelerin görevi efendilerine ait eşyaları taşımaktı.²⁴⁹

²⁴⁷Saydam, 2017, **a.g.k.**, s. 85.

²⁴⁸Suet. *Iul.* s. 97.

²⁴⁹Caes. *BGall.* 190.

SONUÇ

Eskiçağ toplumlarını siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda etkileyen kölelik kurumu Roma Devleti'nde de görüldüğü üzere yerine almıştır. Yapılan araştırmalar sonunda Roma'da insanların *libertas* ve *servus* olarak ikiye ayrıldığı görülmüştür. İlk dönemlerde köleler Roma'da aileden biri gibi sayılmışlardır. Çünkü Roma'nın ilk köleleri savaş sonucu esir düşen komşularıdır. Roma Devleti sınırlarını genişletmeye başladıkça yeni köleler elde etmiştir. Farklı farklı coğrafyalardan gelen yeni kölelerin din ve dillerinin Roma toplumu ile aynı olmaması durumunda artık aileden sayılmamışlardır.

Çeşitli özelliklere ve yetkinliklere sahip yeni kölelerin toplumda yer almasıyla beraber çalışma hayatının hiyerarşisi değişmiştir. İşçi sınıfından yönetici sınıfına kadar kölelerin her aşamada kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu durum Roma toplumunda köle olmayan bireylerin bazı meslek gruplarında yeterince yer almamalarına neden olmuştur. Köle sayısının özellikle tarım alanında çoğalmasıyla bu alan tamamen kölelere bağımlı bir hale gelmiştir. Bu nedenle köleleri ucuz iş gücü olarak gören büyük toprak sahipleri tarlalarında köleleri çalıştırınca tarım işçileri işsiz kalmış ve şehirlere göç etmişlerdir. Bu durum özellikle kırsal alanlarda yaşayan kölelerin tarım işlerinde uzmanlaşmasına, şehirlerde yaşayan kölelerin ise yeni meslek gruplarında yer almalarında neden olmuştur.

Şehirlerde yaşayan kölelerin kırsalda yaşayan kölelere göre yaşam şartları daha iyi olmuştur. Onlar efendileri ile iyi geçinir, kendini sevdirebilir ve efendisinin güvenini sağlarsa *peculium* hakkına sahip olmuşlardır. Köleler için *peculium* demek özgür gibi hissetmek anlamına gelmiştir. Bazı köleler bu hakkı o kadar iyi değerlendirilmiştir ki kazandıkları paralar ile özgürlüklerini bile satın alabilmişlerdir. *Peculium* hakkının gelişimi çoğu Romalının tahmin edemeyeceği bir şekilde ilerlemiştir. Kölelere verilen bu hak Roma hukuku tarafından resmileştirilmiştir. Ancak *peculium* hakkına sahip çoğu kölenin normal Roma vatandaşından daha zengin oluşu toplumda sorunlara yol açmıştır.

Köleler hakları olmasa da hakkın konusu oluşturmuşlardır. Roma hukukunda kölelerin durumları için siyasal paralelde hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler kölelerin zor yaşam şartlarını değiştirmeye yetmemiştir. Kölelerin durumlarından rahatsız olan dönemin filozofları dahi kölelik kurumunu kaldırmayı hiç düşünmemişlerdir. Zaten, dönemin şartları düşünüldüğünde belki de gerçekten onlar için köleler bir ihtiyaçtı. Roma toplumunda kölenin azat edilmesi söz konusudur. Köleler azat edildikten sonra sadece özgürlüklerine değil Roma vatandaşlığı hakkı da kazanmışlardır.

Bu nedenle azat edilen köleler özgür vatandaşların yaptıkları işlerde de çalışabilmişlerdir. Ayrıca kölelik yaşamında yaptığı işlere yönelik elde ettiği tecrübeyi artık kendisi için kullanmışlardır. İlgili hususun onları herhangi bir tecrübe kazanmamış normal Roma vatandaşına göre bir adım öne çıkardığı düşünülmektedir. Belli şartlar dahilinde azat edilen kölelerin sayısı o kadar çoğaldı ki Roma halkı bundan rahatsız olmaya başlamıştır. Roma toplum yapısındaki bozulmaların önüne geçebilmek adına kölelerin azat edilmesi zamanla sayısı sınırlandırılmıştır.

Roma toplumunda tarım tamamen kölelere bırakılmıştır. Bu durum Roma yurttaşlarının tarım işlerinde gelişmemesine neden olmuştur. Köleler, her alanda ucuz iş gücüydü. Efendiler onları istedikleri her alanda ücretsiz çalıştırmışlardır. Kölenin çalışacağı alan kölenin yeteneğine göre değişmiş. Köleler akla gelebilecek her türlü işte çalıştırıyorlardı. Günümüzün önde gelen meslekleri olarak düşünülen doktor, avukat, mühendis, öğretmenlik gibi meslekler köleler tarafından yapılmıştır. Çalışmamızın asıl konusu olan kölelerin meslekleri yukarıda belirttiğimiz gibi onların becerilerine göre belirlenmiştir.

Epigrafik eserler, arkeolojik buluntular, vb. kaynaklar üzerinden yapılacak ayrıntılı çalışmalar Roma uygarlığında köleler ve meslekleri hakkında daha spesifik verileri ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aurelius, M. (2020). *Kendime Düşünceler*. (Çev. Y. E. Ceren), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 27.
- Apeleius. (2006). *Başkalaşım*lar. (Çev: Ç. Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aristoteles. (2012). *Atinalıların Devleti*. (Çev: A. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cato. (2022). *Tarım Üzerine*. (Çev: M. Seferbay). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Cicero. (2014). *Devlet Üzerine*. (Çev: C. C. Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cicero. (2016). *Yasalar Üzerine*. (Çev: C. C. Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Columella. (1987). *Restica*. (Çev: K. R. Bradley). Oxford: Oxford University Press.
- Gaius. (1904). *Institutiones*. (Çev: E Poste). Oxford: Clarendon.
- Gaius Julius Caesar (2006). *Gallia Savaşı*. (Çev: F. Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ovidius. (1994). *Aşk Sanatı*. (Çev: İ. Z. Eyuboğlu). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Seneca. (2020). *Mutlu Yaşam Üzerine ve Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine*. (C. C. Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Suetonius. (2019). *On İki Caesar'ın Yaşamı*. (Çev: G. Özaktürk, Ü. F. Telatar). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tacitus, (1906). *The Annals*. (Çev. U. Aubrey. B.A. Symonds), London.: Oxford University Press.
- Varro. (2021). *Ziraat İşleri*. (Çev: A. D. Hanegelioğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Modern Kaynaklar

Kitaplar

- Aries, P. and Duby, G. (2006). *Özel Hayatın Tarihi I*. (Çev: T. Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Blair, W. (1833). *An Inquiry Into the state of Slavery Amongst the Romans*. Edinburgh: Thomas Clark, Law Bookseller.
- Bradley, K. R., Cartledge, P. (2011). *The Cambridge World History Of Slavery: Volume1, The Ancient Mediterranean World*. Cambridge: Cambridge University.
- Bradley, K.R. (1987). *Slaves And Masters In The Roman Empire A Study In Social Control*. Oxford: Oxford University Press.

- Çelebican, Ö. (2006). *Roma Eşya Hukuku*. Ankara: Yekin Yayınları.
- Dalby A. And Grainger S. (2001). *Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü*. (Çev: B. Avunç). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Deighton H. J. (1999). *Eski Roma Yaşantısında Birgün*. (Çev: H. K. Ersoy). Homer Kitabevi.
- Demircioğlu, H. (2019). *Roma Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Freeman. C. (2018). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çev: S. K. Angı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Gönenç, F. İ. (2010). *Roma Hukukunda Kadın*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Howatson. M. C. (2015). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kabağağaç S. ve Alovera E. (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Küçük, E. (2007). *Roma Hukukunda Exercitor Navis'in Donatanın Actio Exercitoria'dan Doğan Sorumluluğu*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Lengelle, M. (1993). *Kölelik*. (Çev: E. Su) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Luciani F. (2022). *Slaves of the People A Political and Social History of Roman Public Slavery*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Malay, H. (1990). *Çağlar Boyu Kölelik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özsunar, E. (2014). *Roma Hukukunda Hekim ve Hekimin Sorumluluğu*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev: E. B. Özbilen). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Poste, E. (1904). *Institutiones*. Oxford: Clarendon.
- Sarıtaş, D. Ö. (2018). *Roma Kişiler Hukuku Ders Notları*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Tahiroğlu, B. ve Erdoğan B. (2014). *Roma Hukuku Dersleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tekin, O. (2019). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Umur, Z. (1999). *Roma Hukuku Ders Notları*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Westerman, W. L. (1955). *The Slave System of Greek and Roman antiquity*. Philadelphia: The American Philosophical Society.
- Wiedemann, T. (1981). *Greek And Roman Slavery*. London and New York: Routledge.

Makaleler

- Aras, B. (2010). *Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)*. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18 (2).

- Bakirezer, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63.
- Bozkurt, G. (1981). Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38 (1).
- Çalık, E. (2016). İlkel Topluluktan Modern Topluma Geçiş Sürecinde Ceza-Adalet İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1).
- Çelebican, Ö. K. (1968b). Roma Hukukunda Peculium Müessesesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (3-4).
- Dinçer, M. (2017). Çivi Yazılı Tabletlerde Borç Köleliği Olgusu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1).
- Emiroğlu, H. (2002). Roma Hukukunda Eksik Borç Obligatio Naturalis Olarak Doğan Borçlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (4).
- Eren, S. (2017). Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (3).
- Ergin, G. (2014). Roma Toplumunda Kölelik Eleştirisi ve Köleliğe Empati. *Cedrus Akdeniz uygarlıkları Araştırma Enstitüsü*, 2 (355-376).
- Erol, A. (2007). Arkeik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1).
- Erişgin, Ö. S. (2012). Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(4).
- Gözlü, A. ve Yılmazcan, D. (2017). Antik Yunanda Kölelik: Atina ve Sparta Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2).
- Günveren, G. B. (2016). Roma Hukukunda Statuliber. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22.
- Gürten, K. (2014). Roma Hukuku'nda Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Yaralanmalar ve Ölüm Nedeniyle Hukuki Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1).
- Karaaslan, M. (2017b). Peculium'un Roma Ekonomik Hayatındaki Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19.
- İpek, N. (2017). Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (2).

- Öztürk, H. S. (2017). Romada Kölelik. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 55.
- Pugliese, G. (1957). Roma Ailesine Genel Bir Bakış. (Çev: Z. Umur). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 22 (1-4).
- Saydam, T. (2017). Roma Cumhuriyetinde Kölelik: Spartaküs Örneği. *Journal of Social Sciences and Humanities Dergisi*, 1 (2).
- Tahiroğlu, B. (1973). Roma Hukukunda Azat Etmenin Tahditleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 38 (1-4).
- Türkoğlu, G. Ö. (2005). Romada Haksız Rekabet Hukukuna İlişkin Olarak Artio Servi Corrupti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54.
- Türkoğlu, H. G. (2011). Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 96.
- Visky, K. (1974). Roma Hukukunda Kölelik ve Serbest Meslekler. (Çev: B. Tahiroğlu). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 40 (1-4).
- Yılmaz, E. (1995). Bir Meslek Olarak Düünden Yarına Doğru Avukatlık. *Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*, 44.

Tezler

- Akkuş, A. (2007). *Eski Ön Asya toplumlarında kölelik müessesesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burks, A. M. (2008). *Roman slavery: a study of roman society and its dependence on slaves*. Doktora tezi. Tennessee: East Tennessee State University.
- Güngör, C. (2005). *Çağdaş tefsirde "kölelik" yorumu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İznik, E. (2006). *Roma İmparatorluğu döneminde Frigya Epiktetos merkezlerinde (Dorylaeum, Nacolea, Midaeum, Cotiaeum, Aezani) sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaaslan, M. (2017a), *Roma hukukunda peculium*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şanlıbayrak, H. (2007). *III. ve VI. yüzyıllar arasında Avrupa'da kölelik*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Elazığ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, O. (2021). *Türk hukuk ve Avrupa insan hakları sözleşmesi bağlamında kölelik, kulluk ve zorla çalıştırma yasağı*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek-1. Antik Roma'da Köleler ve Meslekler

